

ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱԿԵՒ

Աւետաբեր Հայաստանեայց

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

ԵՄԲՐՈՎՈՒԹԵՆՆ

ԳԱՐԻԲԵԼԻ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ

ԵՒ

ԱՄԲՐՈՍԵՍՅ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ ԳԱԼՅԱՅԵԱՆ .

RÉDIGÉ PAR

GABRIEL V. AÏVAZOVSKY

ET

AMBROISE V. CALFA

ԵՐԲՐԱՆԻ ՏՍՐԻ

TROISIÈME ANNÉE

Դեկտեմբեր 1857. — Թիւ ԺԲ.

Décembre 1857. N° 12.

ՓՍԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ Ն. ԱՐԱՄԵԱՆ
ՆԵՊՈՍԵՒԱՅԵՈՑ

ՅՈՒՅԱԿ ԲՍԺԱՆՈՐԳԱՅ ԱՄՍԱԳՐՈՅՍ

ԱՄԷՆԱՊԱՍՏԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՏԵՐ ՅԱԿՈՐ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍՈՍՄ
ՊԱՍՏԻՍԱՐԳ ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈՒՄՅ. (Երկու օրինակք):

Երէ վարդապետ Միսրաբեան, ի Տրապիզոն :
Ազգային Դպրոց, ի Պաղէճճիկ :
Արանատեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ալադարեանց Նիկողայ, ի Տիփլիս :
Ալաճալեան Մանուկ Աղա, ի Նախիջեան :
Ալաճալեան Սիմէոն Աղա, ի Նախիջեան :
Ալաճաճեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ալթուն Տիւրքի Էփեմեակ, ի Կ. Պօլիս :
Ալիփարեան Մարտիրոս Աղա, ի Չմուշիս :
Անարոնեան Յակոբ Աղա, ի Սեբաստիա :
Աղարոնեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղարոնեան Վերապի Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղամալեանց Պօղոս Գարրիկեան, ի Շուշի :
Աղամալեանց Մինաս, ի Ազուլիս :
Աղեքսանդրեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղեքսանդրեանց Մարտոս Աղա, ի Պաղտատ :
Աղեքսանդրեանց Քերոբե Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղեքսանդրեանց Մելգոն Աղա, ի Փարիզ :
Աղեքսանդրեանց Յովնանեան Աղա, ի Փարիզ :
Անճեան Թ. Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ամիրաղեանց Յովնանեան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ամիրաղով Ստեփան Աղա Աղեքսանդրիչ, ի Կ. Պօլիս :
Ալվազովքի Գրիգոր Աղա, ի Քէֆէ :
Ալվազովքի Յովնանեան Աղա, ի Քէֆէ :
Ալվատեան Յովնանեան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ալվատեան Պ. Վանան, ի Կ. Պօլիս :
Անանեանց Յովսէփ Լաչարապետեան, ի Շուշի :
Անդրեասեան Պ. Բարսեղ, ի Ճաւա :
Անուխեան Պ. Եսայի, ի Մանչեսթրեր :
Անուշեան Վերապի Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշեանեան Իսկուհի Տիկին, ի Կ. Պօլիս :
Աշեանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշեանեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ապուլիսիցի Պարոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ապրօլեան Ռափայիկ Աղա, ի Թրեստ :
Ապրօլեան Գրիգոր Աղա, ի Չմուշիս :
Առաքել Փաշա, կուսակալ Սուտան աշխարհի :
Աւանեան Մանուկ Յովնանեան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աւանեան Ստեփան Պէշ, ի Կ. Պօլիս :
Աւանեանց Գասպար Գարրիկեան, ի Ազուլիս :
Ավայեան Պ. Յովնանեան, ի Մակարա :
Արամեան Սուրբաս Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Արայիճեան Մովսէս Աղա, ի Աղեքսանդրիա :
Արափանեանց Լաչարապետ, ի Ազուլիս :
Արզումանեան Յակոբ Աղա, ի Փարիզ :
Արշակ Յակովբոս Աղա, ի Վեննա :
Աւետիսեան Պ. Ստեփան, ի Փասիզ :
Բարանեանց Արքայնոս, ի Տիփլիս :
Բարեմամբա վարժարան, որ ի Գուգափոս :
Բարեղոս Արսէն Աղա, ի Կարին :
Բարունակեան Պ. Նիկողոս, ի Փարիզ :
Բարսեղեան Ստեփան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բարսեղեան Պ. Յակոբ, ի Կ. Պօլիս :
Բարսեղեան Պ. Սարգիս, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանցեան Յովակիմ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանցեան Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանցեան Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բիշմիլեան Մովսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բողոքեանց Բաղտատար Բարապետեան, ի Ամտերիսան :
Բուդաղեանց Յովնանեան Շաքարեան, ի Ամտերիսան :
Բուրժայեանց Բողտան Ամրակումեան, ի Ամտերիսան :
Գալուստեան Կարապետ Աղա, ի Աղեքսանդրիա :
Գալիպոսեան Ալեքսան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոսեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոսեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գարագաշեան Խաչիկ Աղա, ի Ճաւա :
Գարագաշեան Կիմիւշ Աղա, ի Ճաւա :
Գարագաշեան Յովնան Աղա, ի Ճաւա :
Գափամանեան Գարրիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գափամանեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գափամանեան Խաչիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գափամանեան Մանուկ Աղա, ի Մանչեսթրեր :
Գափամանեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գափամանեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գեորգեան Վերապի Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գրաշար Պ. Յակոբ, ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Մինաս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Սիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Սիմոն Աղա, ի Կարին :
Գրիգորեան Աննապատիկ Արքեպիսկոպոս, Առաջնորդ Կարնոյ
Գրիգորեանց Գաբրիլ, ի Տիփլիս :
Գուդարեանց Լաչարապետ Գաբրիան, ի Ազուլիս :

Գպրատուն Ազգային, ի Մանիսա :
Գրանխոյեան Եսայի Աղա, ի Ճաւա :
Եզեանց Նիկողոս Աւետիքեան, ի Ամտերիսան :
Եղիազար Յարութիւնեան Աղա, ի Ճաւա :
Եղիկեանց Պ. Մկրտիչ, ի Ճաւա :
Եռասոփեան Յովսէփ Չէլեպի, ի Փարիզ :
Եռասոփեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Գեորգ Պէշ, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Պ. Յոսեփ, ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Նիկողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Զօրիկեան Խաչատուր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Զօրայեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էլարեանց Աղափետ Մուկոմի Զօփ-Մարգրէր, ի Մոսքուա :
Էլիկիւզիեանց Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էնկիւրեան Պ. Յովնանեան, ի Փարիզ :
Էմիրեան Տէր Պետրոս քանանայ, ի Խարատու պազար :
Էնֆիլեանց Աւետիք Աղա, ի Տիփլիս :
Էնֆիլեանց Լամբարձում Աղա, ի Տիփլիս :
Էքսմէքճեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էնկիւրոսիւն ընթերցասիրաց ի Խաչիկ, ի Կ. Պօլիս :
Թաղարեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թանգարան Վերձանորդեան, ի Կ. Պօլիս :
Թարիզեանց Աղեքսանդր Աւետիքեան, ի Շուշի :
Թերզեան Մելգոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թիւրքիեան Բարսեղ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թնկրեան Յակոբ Աղա, ի Լոնտոն :
Թոգարիկեան Ստեփան ի Կ. Պօլիս :
Թովմատեան, ի Ճաւա :
Իգնատիոս վարդապետ, պատրիարքական Փոխանորդ :
Իգմիրեան Պ. Յովսէփ, ի Լըզար. (3 օրինակք) :
Իերիճեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լազարեան իշխանք, ի Փերրպուրկ. (2 օրինակք) :
Լամարին, ի Փարիզ :
Լորիս-Մէլիքով, ի Փարիզ :
Լուսատուրեան Դպրոց, ի Նիկոմիդիա :
Լուստրըմեան Լուստիկ Աղա, ի Խարատու պազար :
Լուստրեանց Բալիշի, ի Տիփլիս :
Լուստրեանց Մարտիրոս, ի Շուշի :
Լուստրեանց Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լուստրեանց Կարապետ Աղա, ի Լոնտոն :
Լուստրեանց Յովնանեան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լուստրեանց Մանուկ Փիլիպպոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լուստրեան Գեորգ Աղա, ի Պօլիս :
Լուստրեան Յակոբ Աղա, ի Նոր Նախիջեան :
Լուստրեան Յոսեփ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լուստրեան Պետրոս Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս :
Լուստրեան Գարրիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լուստրեան Պ. Ճիվան, ի Փարիզ :
Լուստրեան Տէր Վերապի վարդապետ, ի Վան :
Լուստրեան Պ. Գրիգոր, ի Փարիզ :
Կարապետեան Պ. Աւետ, ի Ճաւա :
Կարսեան տը Թափ, ի Փարիզ :
Կեանօցեանց Վերապի Յարութիւնեան, ի Շուշի :
Կեկեկեան Փիլիպպոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշեան Գրիգորիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշեան Պ. Կրօնիկ, ի Փարիզ :
Կոզալեանց Միքայել, ի Տիփլիս :
Կոզալեանց Կարապետ Աղա, ի Նոր Նախիջեան :
Կոստանդեան Գրիգոր Աղա, ի Չմուշիս :
Կրպեան Պ. Վերապի, ի Կ. Պօլիս :
Կրճիկեան Անդրանիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կրճիկեան Յակոբ Էփեմեակ, ի Փարիզ :
Կոչալեանց Խաչիկ Աղա, ի Լոնտոն :
Լաճեան Եղիազար Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լամամանեան Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լամարձումեան Առաջն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լաքիմեանց Պ. Նիկողոս ի Փերրպուրկ :
Լեռակ Լաչարապետ, իշխան վրաստանի, ի Տիփլիս :
Լեռիկեան զպրոց, ի Չմուշիս :
Ճեղայիլեան Վերապի Ամիրայ, ի Լոնտոն :
Ճեղայիլեան Սրբոսի Տիկին, ի Կ. Պօլիս :
Ճեղայիլեան Պ. Վանրամ, ի Փարիզ :
Ճեղայեան Թովմա Աղա, ի Գադիս :
Ճուպիլեան Ներսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակազեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակարեանց Արսէն Աղա Բարեղոս, ի Կարին :
Մանտեանց Միքայել Աղա, ի Փարիզ :
Մանուկ Պէշ, Գրիգոր Յերման, ի Փարիզ :
Մանուկ Պէշ Յովնանեան Մուրատ, ի Փարիզ :
Մանուկեան Պօղոս Աղա ի Փարիզ :
Մարգարեան Մարտիրոս Աղա ի Կ. Պօլիս :

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Բ Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Բ Ա Ն

ՀԱՆԱՊԱՐՀՈՐԳՈՒԹԻՒՆ ՅԱՆԻ
 ԶՈՐ ԱՐԱՐ Պ. ՀԱՆԻԲՈՎ ՅԱՄԻՆ 1848.

(Շարայարուրին եւ վերջ. Տես էջ 8. 81. 126. 149.)

Այն շէնքերուն քով՝ որ Ալազանի փոսին վրայ կախուած պատին կրքընած են, դուռ մը կայ որ վերջը պատով զոցեր են. այն դուռը գետը կը տանէր խիստ դարձար ճամբով մը Ալազանի ձախ եզերքը, ուր փոսեր ու անձաւներ փորեր են : Ատենով այն ծակերը Անույ բնակչաց հաստատուն տներն են եղեր, ոչ վրայն պատերազմի ատեն, ինչպէս որ բազումը կարծեցին, այլ եւ խաղաղութեան ժամանակ :

Հայոց այս գետնի տակ բնակելու սովորութիւնը մինչեւ մեր օրերը կը տեսէ այն կողմերն ուր որ հողը այն տեսակ աշխատութեանց կուգայ. եւ այ Գարապաղ գաւառին կիրուսի ըսուած գեղին մէջ անոնցմէ

INCURSION A ANI

PAR M. KHANIKOF EN 1848.

(Suite et fin. Voir Pages 8. 81. 126. 149.)

Près de ces édifices, adossés au mur suspendu sur le ravn de l'Alaza, il y avait une porte qui a été murée depuis, et qui conduisait à la rivière par un chemin à pente très-rapide, tracé sur la rive gauche de l'Alaza, qui est tout percé ici de trous et de cavernes. Ces excavations servaient jadis de demeures permanentes aux habitants d'Ani, non-seulement en temps de guerre, comme plusieurs le pensent, mais aussi en temps de paix.

« Cette vie troglodytique, s'est perpétuée chez les Arméniens jusqu'à nos jours, partout où le sol se prête à ces sortes de travaux, et j'ai eu l'occasion de la voir pratiquée dans le Karabagh, dans le village arménien de

մեկը տեսնելու առիթն ունեցայ : Այս տեսակ բնակարանը, որ անշուշտ գետնին երեսը տուն մը շինելու չափ աշխատալի է, այն կողմերու բնակչաց համար մասնաւոր դիւրութիւն մը ունի, որովհետեւ իրենք փայտ չունին, եւ բնակարաննին դրսի օդոյն անմատչելի ըլլալով՝ անոր փոփոխութիւններն ալ շատ չեն զգար. անով ճմեռը շատ աւելի կը տարնան քիչ մը փայտով՝ որ Հայաստանի մէջ սակաւագիւտ ու բանկագին է : Միտքս կուգայ որ նոյն տարւոյն նոյեմբերին 16ին, բաւական ցուրտ օդով Կիրուսի գեղն որ հասայ, շատ աշխատեցայ որ վառարանիս մէջ միշտ կրակ վառելով խուցս տարցընեմ. շատ զարմացայ երբոր այն կաւէ ապառաժներուն մէջ փորուած անհամար անճաներէն մեկուն մէջ մտած ստեղծ տեսայ որ շատ տաք է, եւ այն անճաներուն մէջ շատ գեղացիք կը բնակին : Քաղաքին այն կտորը մանրամասնաբար դիտելէս ետեւ նորէն մզկիթը գնացի, անկէ մեծ դռներն դուրս ելայ :

Ետքը Բագրատունեաց անմարդաբնակ մայրաքաղաքին աւերակացը վերջին բարեւս տուի, եւ նոյն ճամբով Խոշավանքի կայանը դարձայ, ուր բոլոր օրը քաշած յոգնութենէս հանգչեցայ :

Անուոյ աւերակներէն բերած հնութեանց աւարտ բնակէն առաջ կարծեմ քե աւելորդ չըլլար նոս այն մայրաքաղաքին պատմութեան բանի մը բուսականները լիղել, անոր մանմետականաց հետ վերաբերութիւն ունեցած ստենը եւ անոնց իշխանութեան տակ եղած ժամանակ :

Պ. Սեն-Մարթէն իր ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԲ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ անուամբ պատուական գրուածքին մէջ (Հատ. Ա, էրես 111-114) կըսէ քե հինգերորդ դարուն մէջ Անին պզտիկ ամրոց մըն էր, զոր Կամսարականը 785ին Աշոտայ տուին. կարծեմ քե իր այս խեղճ դրիցը համար է որ Հայաստան նուաճող Արաբացոց առաջին աշխարհակալներուն աջքին գրեթէ չդպաս : Աշոտ երրորդի ժամանակ 961ին Անի արքայանիստ քաղաք եղաւ. այս բագաւորը ամուր պարսպով մը պատեց զայն եւ մէջը շատ եկեղեցիներ շինեց : Անոր որդին Սմբատ Բ աշտարակազարդ երկրորդ պարսպով մը պատեց Անին, որ Բագրատունիք 1045ին Յունաց ձեռքը տուին : Յոյնք նոն շատ ջլկեցան. վասնզի 1064ին Մելնուգեանց Ալփասլան սուլթանը կամ մանաւանդ անոր որդին Մելիք Շան Էկաւ տիրեց քաղաքին. Ետքը անիկայ Պենի-Շետասաններուն ծախեց, որոց տիրապետութիւնը իրենց քիւրտ նա-

Guiroussi. Ce mode de se loger, qui certes coûte tout autant de peine que la construction d'une maison à la surface de la terre, a un attrait particulier aux yeux des habitants de ces contrées dénuées de bois, puisqu'en rendant leurs habitations moins accessibles à l'air extérieur, il les rend aussi moins sensibles aux variations de température de l'atmosphère, et par conséquent leur procure beaucoup plus de chaleur en hiver, avec beaucoup moins, ou presque pas de frais pour le bois de chauffage, denrée excessivement rare et coûteuse en Arménie. Je me rappelle que le 16/25 novembre de la même année, arrivé à *Guiroussi* par un froid assez sensible, et ayant eu toutes les peines du monde à chauffer ma chambre en entretenant un feu constant dans ma cheminée, j'ai été étonné de trouver une température fort agréable dans une des nombreuses cavernes, percées dans les rochers argileux qui entourent ce village et qui servent de domicile permanent à bon nombre de paysans. Ayant examiné en détail cette partie de la ville, je me rendis derechef vers la mosquée, et de là je sortis par la grande porte.

« Puis je dis adieu aux ruines de la solitaire capitale des Bagratides, et je revins par le même chemin au poste de Kochavank, où je pus enfin me reposer des fatigues de la journée.

« Avant de discuter le pauvre butin archéologique que j'ai rapporté des ruines d'Ani, je ne crois pas surperflu de grouper ici quelques dates de l'histoire de cette capitale, pendant l'époque de sa dépendance des Musulmans et de ses relations avec eux.

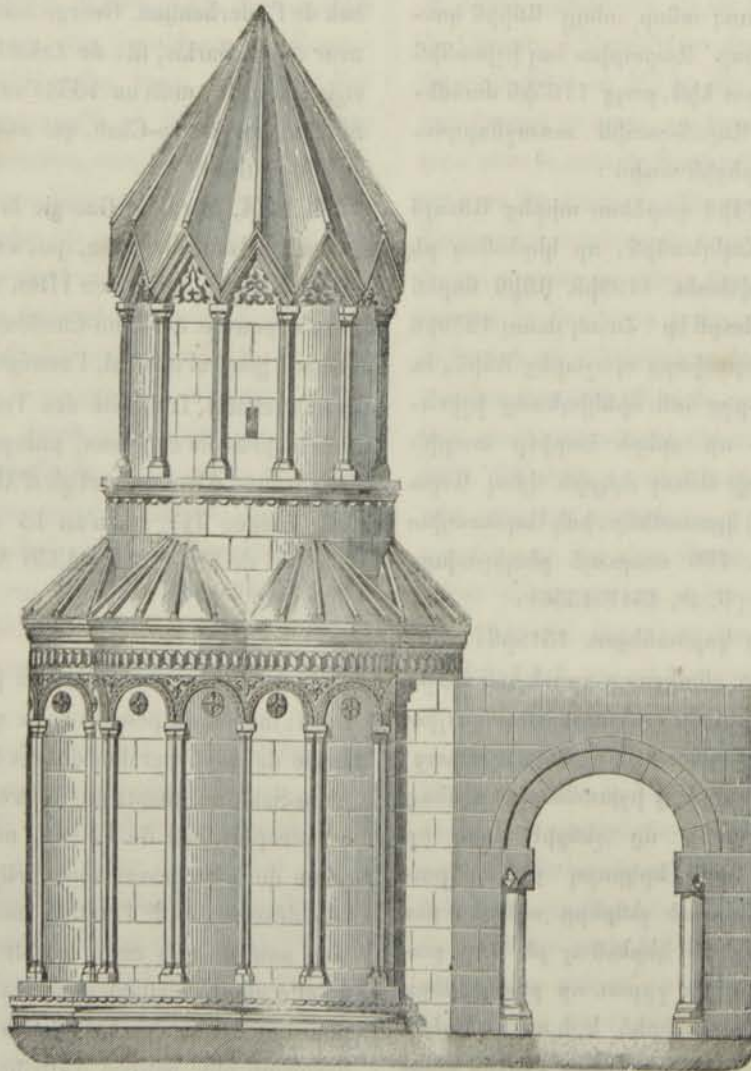
« M. Saint-Martin nous apprend dans son excellent ouvrage « Mémoires sur l'Arménie » (t. I, p. 111 à 114) qu'au Ve siècle de notre ère Ani n'était qu'une petite forteresse, cédée en 783 à Achod, par les Gamsaragans; c'est à cette humble position qu'elle doit, je crois, d'être restée pour ainsi dire inaperçue par les premiers conquérants arabes qui subjuguèrent l'Arménie. En l'an 961, Ani devint, sous Achod III, une résidence royale, et ce fut lui qui l'enceignit d'une forte muraille et y bâtit plusieurs églises; son fils Sempat II l'entoura d'un second mur, flanqué de tours, et en 1045 les Bagratides la cédèrent aux Grecs, qui n'en jouirent pas longtemps, car en 1064 elle fut prise par le sultan Seldjoukide Alp-Arslan, ou plutôt par son fils Mélik-Chah; bientôt après elle fut vendue par lui aux Béni-Cheddad, et nous voyons qu'ils commencèrent leur règne par un acte de tolérance digne de leur origine kourde, en rétablissant, en 1082,

խանարց արժանի ներդրամուրեամբ սկսան, վասն զի 1082ին Անույ մեջ կարուղիկոսական արքուջ նորեն հաստատեցին, որ Արփապանի աշխարհակալութենեն ի վեր անկեց վերցուած էր: Բարսեղ Էպիսկոպոսը հոն Մանուչար Էմիրին հաւանութեամբբ արեւելեան Հայոց կարուղիկոս օծուեցաւ :

Պենի-Շետտար ցեղին իշխանները անընդհատ մին-

la dignité patriarcale, abolie dans cette ville depuis la conquête d'Alp-Arslan; l'évêque Parsegh, ou Basile, y fut sacré patriarche des Arméniens orientaux, avec l'agrément de l'émir Manoutchar.

Les princes de la dynastie des Béni-Cheddad régnèrent

Սուրբ Գեորգ, մերձ յԱնի. — Chapelle Saint-Georges aux tombeaux des rois d'Ani.

ջեւ 1124ը տիրեցին. այն տարին Վրաստանի քաղաքը Գաւիթ Նորոգող, Ապուլտուար Բ Էմիրը վերնուեց Անիէն. բայց ինքն ալ յաղթութիւնը շատ ջվայեղեց. վասնզի Փատլուն Բ, Ապուլտուարի որդին, որ Անույ առձանէն վերջը խորասան փախեր էր, 1126ին բազմարիւ բանակով եկաւ. Անին պաշարեց առաւ, Վրացոց նետ պատուաւոր դաշինք մը դրաւ, եւ խօսք տուաւ որ բաղարին մեջի քրիստոնէից նեղութիւն չտայ, ու կարուղիկէին վրայի մեծ խաչը վար չտանու :

Պ. Պոստիկի հրատարակած Շետտատներուն ցանկին

sans interruption jusqu'en 1124, époque à laquelle l'émir Aboul-Séwar II fut chassé d'Ani par le roi de Géorgie David-le-Réparateur, qui ne conserva pas longtemps sa conquête; car Phadloun II, fils du précédent, réfugié après la prise d'Ani dans le Khorasan, revint de-là en 1126, avec une nombreuse armée, et reprit Ani après un siège, en accordant aux Géorgiens une capitulation honorable, en promettant de ne point inquiéter les chrétiens de la ville et de laisser subsister la grande croix qui avait été érigée sur le dôme de l'église patriarcale.

Nous apprenons, par la liste des Cheddad publiée par

գիտենք քե՛ստուրն Բ, մեռաւ 1152ին, և քե՛ստմուտ եղբայրը անոր տեղը Անիի էմիր եղաւ : 1198ին ասոր Գեյ որդին Սուրբան պատուանունն ընդունեցաւ :

Պ. Անն-Մարթէն կըսէ քե՛ 1161ին Գեորգ Գ քազաւորը Փատուրն Երրորդին ձեռքէն Անին առաւ, և տուաւ Սադուն անունով վրացի իշխանի մը որ սպստամբէցաւ յաղթուեցաւ և Ատրպատականի Երտուզ արաբէկին քով փախաւ : Գեորգ անոր տեղը Անիին կուսակալ անուանեց Սարգիսը՝ Չարարիա հայ իշխանին որդին որոյ նախնիք քիւրտ էին. բայց 1165ին մահմետականը նորէն Էկան Ասլան-շահին առաջնորդութեամբը քաղաքը պաշարեցին առին :

Վրաց քազաւորը 1174ին դարձեալ տիրեց Անույն և յանձնեց Իւանէ Ուռպէլեանին, որ կերենայ քե՛ շատ չկեցաւ հոն, որովհետեւ 1198ին Անին նորէն Պէնի-Շետտատներուն ձեռքն էր : Հուսկ յետոյ 1259ին Մողոյաց Չարմաղան զօրավարը պաշարեց Անին, և շատ աշխատութեան վերջը հոն ձինկիզեանց իշխանութիւնը հաստատեց, որ գրեթէ հարիւր տարի չափ դիմացաւ, վասն զի Անույ մզկրին վրայ Ապու Սայետի Էարլըղը (ստակ) կըտեսնենք. իսկ Ապուսայիտ հիմարէի 717էն մինչեւ 756 տարւոյն քեպիլ-ախըր ամսոյն 15ը քազաւորեց (Բ. Թ. 1517-1556) :

Անի երկրաշարժով մը կործանեցաւ 1519ին. բայց շատ հաւանական չէ որ բնակչացը ցրուելուն պատճառն այս ըլլայ. վասն զի նախ՝ անշուշտ Ապուսայիտ որ այն աղետայի դիպուածէն երկու տարի առաջ՝ տասուերկու տարեկան ատենը իշխանութիւնը ձեռք առաւ, անմարդի քաղաքի մը շէնքին վրայ իր Էարլըղը փորագրել չէր տար. երկրորդ՝ այն երկրաշարժէն շատ առաջ շինուած շէնքերը այնպէս լաւ մնացած են որ հաւանական կերենայ քե՛ Անի քաղաքին այնպէս մեծ վնաս մը չըրտա որ բնակիչները պարտաւորին իրենց հայրենիքէն Էլլէու : Ուրեմն շատ աւելի բնական է կարծել քե՛ Անույ վերջին անկմանը պատճառ Պարսից հալածանքներն ու բոլոր մտակալ երկիրներուն ապահով չըլլալն էր, քանի որ Պարսկաստանի մէջ Մողոյներուն ցեղը պակսելու և իյնալու վրայ էր :

Մահմետականաց Անույ մէջ ունեցած իշխանութեան այս ստորագրութիւնը որչափ ալ անկատար ըլլայ, այս յայտնի է քե՛ երկուք ու կէս դարէն աւելի Անին Մահմետականաց ձեռքը մնաց, ուստի և զարմանք չէ քաղաքին մէջ արաբացի և պարսիկ արձանագրութիւններ գտնուիլը : Եւ որովհետեւ մահմետական աշխարհակալներէն շատը Խորասանէն կամ Պարսկաստանի միւս գաւառներէն կուգային, բնա-

M. Brosset, qu'il mourût en 1132, et que ce fût son frère Mahmoud qui lui succéda au poste d'émir d'Ani. En 1198, nous retrouvons son fils Kei-Sultan revêtu de cette dignité.

Dans l'intervalle, M. Saint-Martin nous apprend que le roi George III reprit Ani, en 1161, sur Phadloun III, et donna cette ville à un prince géorgien nommé Satoun, qui se revolta, fut battu et se réfugia chez Ildiguiz, atabek de l'Aderbeidjan. George nomma à sa place, gouverneur d'Ani, Sarkis, fils de Zakarie, prince arménien d'origine kourde; mais en 1163 l'autorité musulmane y fut rétablie par Arslan-Chah, qui assiégea cette ville et s'en rendit maître.

En 1174, le roi de Géorgie la prit encore une fois et la confia à Ivané Orpélian, qui, à ce qu'il paraît, n'y resta pas longtemps, puisqu'en 1198, nous voyons Ani de nouveau au pouvoir des Béni-Cheddad. Enfin en 1239 Tchermagan, général mongol, l'assiégea et y établit, après de grands efforts, l'autorité des Tchinguicides, qui s'y soutinrent près de cent ans, puisque nous retrouvons sur la mosquée d'Ani un yarligh d'Abou-Saïd, qui régna depuis l'année 717 jusqu'au 13 du mois rabiassani de l'an 736 de l'H. (1317 à 1336 A. D.).

En 1319, Ani a été détruite par un tremblement de terre; mais il est peu probable que ce soit là la véritable cause de la dispersion de ses habitants; car 1° certes Abou-Saïd, qui monta sur le trône deux ans avant cette catastrophe, âgé de 12 ans, ne se serait pas donné la peine de faire graver son yarligh sur un édifice d'une ville déserte; et 2° l'état de conservation de monuments bien antérieurs à cette catastrophe permet de douter qu'elle ait été véritablement assez fatale à la ville d'Ani, pour contraindre les habitants à s'expatrier. Donc il est beaucoup plus naturel d'attribuer la chute fatale d'Ani aux persécutions des Persans et au peu de sécurité de tous les pays avoisinants, pendant l'époque de la décadence définitive et de la chute de la dynastie mongole en Perse.

Cette esquisse de l'époque de la domination des Musulmans à Ani, tout incomplète qu'elle est, nous prouve néanmoins que cette ville est restée plus de deux siècles et demi au pouvoir des Musulmans, et que par conséquent il n'y a rien d'étrange à y trouver des inscriptions arabes et persanes; puis, comme tous les conquérants musulmans venaient pour la plupart du Khorasan d'autres provinces de la Perse, il est tout naturel de

կան է որ Անույ բնակչաց մեջ շատ Պարսիկներ գտնուէին, և իրենց լեզուովը գրուած պատուերները անոնց համար էին, ու Անույ պատերուն վրայ այնչափ դարերէ ի վեր մնացին :

Միանգամայն, այս պատմական պատկերիս նայելով, մեր քաղաք արձանագրութիւնները ժամանակագրական կարգով մը կրնանք դասաւորել. և ըստ այսմ առաջին պիտի դրուի Պ. Ապիրին օրինակած քիւֆի արձանագիրը, որովհետեւ Մանուչարի ժամանակէն է, որ երկի էր Շաուրի, հայ մատենագրաց Ապուսուար ըսածը, որ Անիի էմիր եղաւ 1072ին : Այն արձանագրութիւնը կըցուցընէ թէ Անին դաշտի կողմէն գոցող աշտարակազարդ պարիսպը բուն Բ Սմբատայ շինածը չէ, հապա Շատատները նորէն շիներ կամ միայն ամրացուցեր են զայն : Անկէ ետքը կուգայ մզկիթին քիւֆի արձանագիրը. և թեպէտ վրան նոյն էմիրին անունը կըգտնենք, սակայն արաբացի շարադրութենէն յայտնի է թէ այն անունը ոչ թէ շէնքը շինողինն է, հապա արուած արձանագրին սկիզբները յիշուած մէկուն, վասն զի ետեւէն այս բառերս կան. « Առ քազաւորութեամբ, » և այլն. և թեպէտ յատուկ անունը չկայ, բայց Շահնշահ մականունը գրուած է, որ կըտրուէր՝ ըստ իմ գիտցածիս՝ միայն Անույ այն էմիրին գոր Վրացիք վոքնտեցին անկէ 1174ին : Ապա ուրեմն իրաւունք ունիմ կարծելու թէ այն մզկիթը շինել տուողը այս Շահնշահը կամ Ամիրշահն է :

Այս ցանկիս մեջ երրորդ պէտք է դնել Քեյ Սուլթանին արձանագիրը, որուն բուսականը շատ աղէկ պահուած է, թեպէտեւ անուանի նախագրութիւն մը չունի, բայց մինչեւ իր ատենը ճանչցուած Պենի-Շատատներուն ցանկին մեջ անուն մը կանայրընէ, և կըցուցանէ Վրացիք որ Անույ տիրէր էին 1174ին, հոն շատ ատեն ջոխմացան : Անկէ ետքը կուգայ Զարարիա արաբէկին արձանագիրը որ կարծեմ թէ 1257ին է : Ամենէն նորը Ապուսայիտ սուլթանինն է, վասն զի ջորէքտասաներորդ դարուն 17 և 36 տարիներուն մեջ կիյնայ :

Կըվերջացընեմ այս յօդուածն՝ յառաջ բերելով Անմետ Պեն-Մուհամմետ - էլ-Ասֆերիի Նիկիարիսբանէն հատուած մը որ Անույ պատմութեան կըվերաբերի, և ոչ երբէք հրատարակուած է, թեպէտեւ Անույ Մելիք Շահէն պաշարուելուն վրայ օգտակար տեղեկութիւններ կուտայ՝ ականատես վկայէ մը լսած ըլլալով : Սելճուգեանց ցեղին պատմութեանն որ կըհասնի, Արիսայանի քազաւորութեանը վրայ այսպէս կըլսուի.

« Խօճայ Պիհամբայի (Աննմանին) կտակին մեջ

supposer que parmi les habitants d'Ani il y avait beaucoup de Persans, et c'est à eux que s'adressaient les ordres écrits dans leur langue, que les murs des édifices d'Ani nous ont conservés pendant tant de siècles.

En même temps cet aperçu historique nous permet de classer chronologiquement les inscriptions que nous avons recueillies, et dans ce cas la première place doit être donnée à l'inscription coufique copiée par M. Abich, puisqu'elle est du temps de Manoutchar, fils de Chaour, l'Aboul-Sévar des auteurs arméniens, qui fut émir d'Ani en 1072; elle nous prouve aussi que le mur flanqué de tours, qui borne Ani du côté de la plaine, n'est plus le mur de Sembat II, mais qu'il a été reconstruit ou du moins fortifié par les Chaddad. Puis vient l'inscription coufique de la mosquée, et quoique nous y lisions le nom du même émir, il est clair, par la contexture de la phrase arabe, que ce nom devait appartenir non au constructeur de l'édifice, mais à quelque mention contenue dans le commencement de l'inscription, malheureusement détruit par le temps, car il est suivi des mots : « sous le règne, etc. » et quoique le nom propre y manque, on y lit le titre de Chahan-Chah, roi des rois, qui n'est donné, autant que je sache, qu'à l'émir d'Ani, qui en a été chassé par les Géorgiens en 1174; j'ai donc tout lieu de croire que c'est ce Chahan-Chah, qui est le constructeur de cette mosquée.

La troisième place doit appartenir, dans cette liste, à l'inscription de Kei-Sultan, dont la date est si bien conservée, et quoiqu'elle contienne une prescription peu remarquable en elle-même, elle ajoute un nouveau nom à la liste des Béni-Cheddad connus jusqu'à sa publication, et fait voir que les Géorgiens qui s'emparèrent d'Ani en 1174 ne purent s'y maintenir longtemps. Puis vient l'inscription de l'atabek Zikéria, que je crois être de l'an 1237, comme je viens de l'exposer ci-dessus; enfin la plus moderne est celle du sultan Abou-Saïd, car elle ne peut tomber qu'entre les années 17 et 36 du XIVe siècle.

Je terminerai cet article en citant un passage du Nigaristan, d'Ahmed-ben-Mouhammed-el-Gaffary, qui a trait à l'histoire d'Ani, et qui n'a jamais été publié, quoiqu'il nous fournisse des détails intéressants sur le siège d'Ani par Mélik-Chah, raconté par un témoin oculaire. Etant parvenu dans la section qui traite de la dynastie des Seldjoukides, au règne d'Alp-Arslan, notre auteur dit :

« Puis il est rapporté dans le testament du Khodja

բառած է քէ 436ին (Ք. Ք. 1063) Ալիասրան սուլթանը Խորասանէն Ռում երբայու ճամբայ էրաւ. բայց երբոր Վրաց երկիրը հասաւ, դեպ ի Ռում գնաց Եւ Մելիք Շահ շահգատեին յանձնեց որ Վրաց քաղաւորութիւնը ջնջէ. վերջը երկու գետ ունեցող (*ախրուտի*) քաղաք մը հասաւ որ խիստ ամուր էր ու խիստ բարձր դիրք մը ունէր, շատ մը ջրով պատած էր, Եւ անունն էր *Բնակութիւն սրբոյ կուսին Մարիամու*: Երկրին բոլոր քահանաներն ու կրօնաւորները հոն ժողովուր էին, Եւ կրսէին քէ այն քաղաքը քրիստոնէից մեջ սուրբ կարծուած տեղերէն մէկն է. իսկ Վրացիք գրեթէ ամենքն ալ քրիստոնէայ էին: Դիտեցին տեսան որ ճիւղոր զօրքը քաղաքին պարիսպներուն չկրնար մօտենալ, հետեւակ զօրքն ալ անկարելի էր որ այն բոլորածէ աշտարակներուն վրայ էլլեր: Ասոր վրայ շահգատէն շատ տրտմեցաւ. վասն զի այն քաղաքը բողոյ էրբայը՝ առանց բնակչաց վնաս մը հասցընելու, իրեն շատ ծանր կուգար. սուլթանին ալ աղաջէլը որ մնացած զօրքը դրկէ՝ դիւրին բան չէր: Եւ քէ որ մէկ կողմանէ, պատերազմը օգուտ մը չընէր Եւ հետեւանք մը չունենար, ուրիշ կողմանէ մեծ ամօք էր. « Եթէ բողոյք քաղաքին դռները չբանար: » Այսպէս ըսի իրեն. « Հոգ մի ընէր, վասն զի ինքնակապաց պիտոյքը ուրիշներու պիտոյքէն տարբեր կերպով կըլցուին, Եւ հասարակաց մարդկանց պիտոյքը նման չեն: » Յիրաւի, եթէ իրենց բողոյք ուրիշներու բողոյքին նմանէր, Աստուծոյ օգնութիւնը հետեւին չէր ըլլար. անոնց մեծութիւնը չէր յայտնուէր, ժողովուրդը ալ անոնց զուխ չէին ծուէր Եւ անոնց հրամանները չէին կատարէր: »

« Երկրորդ օրը պատերազմի պատրաստութիւն տեսնուեցաւ. յաստեր շինեցին, որով հետեւակ զօրքը Եւ քաջերը խրամը անցան. մեծ արիւրիւն ցուցուցին, այլ գործը հետեւանք մը չունեցաւ. Եւ շատ քաջ մարդիկ մեռան: Շահգատէն առանց իմ գիտնարուս յանդուզն գործոյ մը ձեռք գարկաւ. իր պահանջները հետն առած պարսպին կողմ աշտարակներուն մօտեցաւ, ուսկից սկսան հանգոյց ըրած ջուաններ հետէլ, այնպէս որ կրնային զինքը մեծ վտանգի մեջ ձգել. բայց ամենակարողն Աստուած պահեց զինքը, Եւ քաղաքէն հեռացան: Այս դիպուածս որ լսեցի՝ զարմանքն ու վախը զիս առին, Եւ չէի գիտէր քէ ինչ խորհուրդ տամ. մէյ մըն ալ սաստիկ հով մը փրքաւ՝ սաստիկ տեղատարախով. երկինքը այնպէս մընցաւ որ բոլոր աշխարհն խաւարի մեջ մնաց. այնպէս սուկալի գետնաշարժ մը եղաւ որ կարծես քէ վերջին դա-

Bihanta (l'incomparable), que l'an 436 (1063, de J.-C.) le sultan Alp-Arslan partit du Khorasan pour Roum; mais quand il arriva sur le territoire géorgien, il se porta vers Roum et confia l'épuration du royaume de Géorgie au chah-zadeh Melik-Chah, qui s'y porta; il parvint enfin à une ville *bifluviale*, qui avait une position très-forte et très-élevée; elle est entourée d'une grande masse d'eau, et le nom de cette ville était *résidence de la Vierge Marie*; tous les prêtres et les moines du pays y étaient rassemblés, et l'on disait que cette ville était l'un des endroits réputés saints parmi les chrétiens; quant aux Géorgiens, ils étaient presque tous chrétiens. Après une reconnaissance préalable, il devint évident que la cavalerie ne pouvait s'approcher des murs de la ville, et qu'il était impossible à l'infanterie d'en escalader les tours rondes. Ceci affligea beaucoup le chah-zadeh; car abandonner cette ville sans occasionner aucun dommage aux habitants de la contrée, c'était une chose très-fâcheuse; s'adresser au sultan pour le prier d'envoyer le reste des troupes, n'était pas non plus sans difficulté. Et si, d'un côté, le combat ne présentait aucun profit et n'amenait aucun résultat, d'un autre, la honte était grande; « Si le sort ne se chargeait d'ouvrir les portes de la ville. » Je lui dis ainsi: « Ne t'inquiète pas, car les besoins des potentats sont autrement comblés que ceux des autres et n'ont aucun rapport avec les actions des autres humains. En effet, si leurs destinées ressemblaient à celles des autres, l'aide de Dieu ne les aurait pas accompagnés; leur grandeur ne se manifesterait pas, et les peuples ne courberaient pas la tête devant eux et n'exécuteraient pas leurs ordres.

« En un mot, le jour suivant on fit des préparatifs et des dispositions pour le combat, on construisit des radeaux sur lesquels l'infanterie et les braves passèrent le fossé; ils firent preuve d'une grande ardeur, mais qui n'eut aucun résultat, et beaucoup de braves cessèrent d'exister. A mon insu, le chah-zadeh commit une imprudente hardiesse: accompagné de ses gardes, il s'approcha des tours rondes du mur, d'où l'on commença à lancer des cordes à nœuds coulants (lasso), de manière qu'on pouvait craindre qu'il n'en résultât un grand danger pour lui, mais le Dieu tout-puissant l'en préserva et l'on s'éloigna de la ville. Quand cet événement fut connu, l'étonnement et le doute s'emparèrent de mon esprit, et je ne savais plus quel conseil donner, quand tout d'un coup il s'éleva un vent accompagné d'averse; le ciel devint noir, de manière que tout l'univers fut dans l'obscurité; on ressentit un grand tremblement de terre, comme

տաստանի օրն էր : երբոր այն աղետալի դիպուածն անցաւ. եւ աշխարհս նորէն լուսաւորուեցաւ, տեսայ որ պարսպին արեւելեան մասը խրամին մեջ փլեր է, պարիսպները ընկեր են եւ խրամն ալ լեցուեր է, այնպէս որ զինուորները առանց դժուարութեան միջնաբերդը մտան, բոլոր մեջի եկեղեցիներն ու վանքերը այրեցին, եւ զբէժէ բոլոր քրիստոնէաները մանմետական եղան : »

Փեքրպուրկ, 10/22 Սեպտեմբեր 1849 :

Ն. ՀԱՆԻԿԵԱՆՅ :

Թարգմանեաց

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԱԼՍՏԵԱՆ

Սշակերս Հայկազեան Վարժարանին :

si c'était le jour du jugement dernier, enfin quand cette catastrophe fut passée et que l'univers s'illumina de nouveau, je vis que le côté oriental des fortifications s'était écroulé dans le fossé, les murs étaient démolis et le fossé comblé, de manière que les soldats entrèrent sans difficulté dans la forteresse, dont toutes les églises et tous les monastères furent brûlés, et presque tous les chrétiens devinrent musulmans. »

Saint-Petersbourg, 10/22 septembre 1849.

N. KHANIKOF.

Traduction

de M. JEAN CALOUSTIAN

Élève du Collège National Arménien.

ՄՈԼԴԱՎԻՅԻ ՀԱՅԿԱԶԱՆՅ ԻՐԱՒՈՒՆՔՆԵՐԸ.

Մօտերս Փարիզու Փրես ըսուած օրագրոյն խրմբագրաց մեկը Պ. Իսխոթր Քանէն մեր Մոլտախա բնակող ազգայնոց վրայ յետագայ յօդուածն հրատարակեց, որով անոնց իրաւունքը կրպաշտպանէ. այսինքն կըսէ թէ պետք է որ Մոլտախոյ Հայերըն եւս Վալաքիոյ Հայոց պէս երկիր եւ ուրիշ ստացուած զննելու իշխանութիւն ունենան :

« Մոլտախոյ եւ Վալաքիոյ մեջ շատ մը այլ եւ այլ դասանանքի տէր ժողովուրդներ կան. մեր կըխնդրեմք որ ամենն այ նոյն իրաւունքները վայելեն զոր Մոլտախացիք եւ Վալաքիացիք կըվայելեն : Այս ազգերէն մեկը, Հայոց ժողովուրդն է, որոյ վրայ մասնաւորապէս պիտի խօսիմք, ոչ երէ ուրիշներէն աւելի իրաւունք մը ունենալուն համար, վասն զի քաղաքական հաստատակցորդ իրաւանց մեջ աւելի եւ պակաս ջկայ, այլ որովնետեւ ինքը քաջութիւն ունեցաւ իւր իրաւունքը զօրաւոր կերպով պաշտպանել եւ ջրօդույ որ մուցուի. անկէ զատ գողոյիական ազատ լրագրութեանն համակրական պաշտպանութիւնն իսկ ուղղակի խնդրեց : Ուստի այս իրաւունքներն այսօրուան օրս ուրիշ իրաւունքներէն վեր կըղնեմք. թեպէտ եւ մեր միտքն ու փափարն է ամեն քրիստոնէայ եւ անքրիստոնէայ ժողովրդոց իրաւունքները պաշտպանել :

« Ասկէ բանի մը ամիս առաջ Մոլտախացաց Զըմպրու ըսուած լրագիրը նորահատտա Սքրիպան արքիմանոսիային գրած հատուած մը հրատարակեր էր, որով Հայոց ընկերութիւնը սաստիկ կընախատեր ու

LES DROITS DES ARMÉNIENS EN MOLDAVIE.

Dernièrement un des rédacteurs de la *Presse* a inséré dans ce journal l'article suivant concernant les Arméniens de la Moldavie. Il y prend la défense de leurs droits, c'est-à-dire il démontre que les Arméniens de la Moldavie aussi devraient avoir comme les Arméniens de la Valachie, le droit d'acheter des immeubles.

« La Moldo-Valachie contient plusieurs communions dissidentes : nous demandons qu'elles jouissent toutes des mêmes droits que les Moldo-Valaques. Parmi elles, il y en a une que nous signalerons spécialement aujourd'hui ; c'est la communauté arménienne. Ce n'est pas qu'elle ait plus de droits qu'une autre : il n'y a pas de plus et de moins en matière d'égalité civique ; mais elle a eu le bon esprit de plaider énergiquement sa propre cause, de ne pas se laisser oublier ; elle invoque elle-même, directement, l'appui sympathique de la presse française libérale. Ce sont là les raisons de notre préférence d'aujourd'hui. Il va sans dire que nos arguments et nos vœux s'appliquent à toutes les croyances, chrétiennes et non chrétiennes.

« Une feuille moldave, *Zimbru*, avait publié, il y a quelques temps, un article de l'archimandrite néophyte Scriban, où la communauté arménienne était vouée à la haine et au mépris. Cette injuste agression n'est pas

վար կըզարներ : Բայց այս անիրաւ գրպարտութիւնն առանց պատասխանատուութեան չմնաց : Ասող Դանութեան ազատ լրագիրը սաստիկ բողոք քրաւ, զոր արժան կը համարիմք հոս դնել համառօտիս :

« Հայք, կըսէ, ամենայն ուրեք ուր որ բնակութիւն հաստատեր են, իրենց հայրենասիրութեանն ու հպատակութեան նշանները ցուցնելէնէտ չկեցան : Նոյն իսկ Մոլտաւիոյ մէջ, ուր ուրը հարիւր տարիէ աւելի է որ կըբնակին եւ ուզողը բող Ն. Սուցօ իշխանին 1849ին հրատարակած Մոլտաւիոյ Սանմանագրութեան կամ Մ. Կուսիին 1854ին հանած աշխարհագրութեան մէջ նայի, կըտեսնէ որ Հայոց այս երկրին մէջ հաստատուիլը շատ աւելի առաջ է, ինչպէս որ Հայր Սրբիպան իսկ կըսէ, Իշխանութիւնն այ այն ատենը տարբեր սանմանագրութեան վրայ հաստատուեր էր (1551ին Պօկտան Տրակօշին իշխանութեան ատենները) եւ Հայր ան յայլ եւ այլ տարբերաց կաշմեալ զանգուածին մատուներն էին ուսկից այս կարգաւորութիւնս եղաւ. ուստի մարդ չկրնար իրենց երկրցի ըլլալու իրաւունքը զլանալ :

« Իսկ բարոյական եւ քաղաքական վիճակնուն եւ ցըցուցած վարքին հանար՝ պատմութիւնը մեզի կըվկայէ թէ այլ եւ այլ տերութիւնը հաճեցան իրենց խէրը, աշխատասիրութեան եռանդն ու իրենց բարուց կանոնաորութիւնը գովել : Պ. Թ. Գօտրեսգօյին 1852ին հրատարակած ժամանակագրութեան պատմական վկայութեանց մէջ շատ մը իշխանական հրովարտակներով Հայոց տրուած արտօնութիւններն եւս կըգտնուին, նոյն իսկ անոնցը որ ետրերը Աւստրիայէն եկած են, հետերին ամբաւ հարստութիւն բերելով, զոր զլխաւորապէս երկրագործութեան եւ անասուն դարմանելու արուեստները ծաղկեցընելու գործածեր են :

« Թէ եւ ետրը այս արտօնութիւնները կորսուեցան, Ֆանարիօրներուն պատճառաւ, սակայն Հայք իրենց քաղաքացեաց պէս հասարակաց պարտերը կատարելէն վայրկեան մը ետ չկեցան : Իրենց սկզբնական եւ բարձրագոյն դպրոցներուն մէջ 1841ին գեղեցիկ բարեկարգութիւններ դրուեցան, Մոլտաւիացոց ուսումնարաններուն նման, որով եւ խրաբանցիւր աշակերտ պարտաւորեցաւ մոլտաւեքն լեզուն եւս սովորելու : Վերջապէս իրենք ամենայն կերպով կըջանան երկրին բուն բնակչացը հետ մտրով ու սրտով միանալ, անոր յառաջադիմութեան միջոցները դիւրացընել եւ խրախօսել : Ամեն ժամանակ իրենք զիրենք հասարակաց հայրենեացը մասնակից սեպեր են, եւ հին Սուբօվա քաղաքին մէջ մինչեւ ցայսօր ջանացեր են Մոլտաւիացոց ազգութիւնը պահել :

« Թեպէտ եւ մեր խորհրդածութիւնները զօրաւոր են

restée sans réponse. *L'Étoile du Danube*, journal libéral, a inséré une énergique protestation que nous croyons devoir analyser.

« Les Arméniens, y est-il dit, n'ont cessé de donner, partout où ils se sont établis, des preuves de leur patriotisme et de leur esprit de tolérance. En Moldavie même, où ils sont établis depuis plus de huit siècles, que l'on consulte la *Statistique de la Moldavie*, publiée en 1849 par le prince N. Soutzo, ou la *Géographie* de M. Gousti, publiée en 1854, on se convaincra que l'établissement des Arméniens dans ce pays remonte bien au-delà de l'époque où, selon le dire du Père Scriban lui-même, la Principauté s'est constituée en État distinct (sous Bogdan Dragosche, vers l'an 1351). Les Arméniens faisaient partie de l'agglomération d'éléments divers d'où est sortie cette organisation. On ne saurait donc leur contester la qualité d'indigènes.

« Quant à leur conduite morale et politique, quant au rôle qu'ils ont joué, l'histoire est là pour établir que les divers gouvernements se sont plu à louer leur intelligence, leur assiduité au travail, la régularité de leurs mœurs. Parmi les documents historiques publiés en 1825 dans la *Chronique* de M. Th. Codresco, on trouve, consacrés par de nombreux *chrysoboules* princiers, les privilèges qui leur furent accordés, même à ceux d'entre eux qui vinrent plus tard de l'Autriche avec des capitaux considérables, qu'ils employèrent principalement à développer l'industrie agricole et à l'élevage du bétail.

« Quoique ces privilèges aient été abolis plus tard, à la suite des persécutions provoquées par les Famariotes et favorisées par les préjugés, les Arméniens n'ont pas cessé un instant de contribuer, comme tous leurs concitoyens, aux charges publiques. Leurs écoles élémentaires et supérieures ont subi, en 1841, d'heureuses modifications, analogues à celles qu'on a introduites dans les établissements roumains proprement dits; l'étude de la langue roumaine y a été rendue obligatoire pour chaque élève; enfin, tout ce qui pouvait aider à la fusion des sentiments et à l'assimilation des tendances est soigneusement encouragé par eux. En toute circonstance, ils se sont montrés du côté de la patrie commune. Dans l'ancienne ville de Soutchowa, ils ont jusqu'aujourd'hui contribué à la conservation de la nationalité roumaine.

« Les considérations que nous venons de résumer sont

սակայն մեր կողմանէ եւս բանի մը ուրիշ տեսութիւններ աւելցնենք :

Վալարիոյ, եւ Պէնարապիոյ այն մասին մէջ զոր Ռուսք եւս դարձուցին , բնաւ այն արգելքները չկան զոր Մոլտաւիոյ մէջ մշտնջենաւոր ընել կուզեն . վասն զի Հայք հոն երկիր գնելու ազատութիւն ունին եւ շատ մը ստացուածոց տէր են : Արդ ինչպէս նոր դրութիւն սահմանադրութեան մէջ այս իրաւունքները ունեցողներուն ձեռքէն պիտի յափշտակուին, եւ անոնց պիտի ջտրուին որ դեռ զուրկ մնացեր են անոնցմէ : Ի՞նչպէս այս իրաւունքները Ռուսաց, Յունաց, Սերվիացոց պիտի տրուին' եւ հռովմեական, անգղիական եւ հայ դաւանանքն ունեցողներուն պիտի ջտրուին , այն ազգաց որ' շատ ժամանակ չկայ որ արիւննին բափեր են եւ այնչափ միլիոններ վատնեցին Մոլտաւիացոց եւ Վալարիացոց հայրենիք մը տալու համար : Այն պատուական հայրենակիցներն որ 1848ին ազգային լեղափոխութիւնը կրկազմին եւ հիմա արտարանքն եւս կանգնած են, իրենց յայտարարութեան բսան եւ վեցերորդ յօդուածին մէջ գրեր էին՝ *բազաբական իբրաւունս ամենայն հայրենակցաց մերոց զոր բրիտանական հաստատու եւ դաւանիցին :* Այս ազատութիւնը յունադաւանից կոյր կարծեացը անտանելի կերեւնար , ուստի եւ Հայք Սրբիպանը այս անգամ նորէն գործակից եղաւ անոնց :

Այս յայտարարութեան մէջ բառ մը կայ որ պէտք է ջնջել, այսինքն *զոր հաստատու եւ դաւանի* ըսելու է :

Պէտք չէ որ արդի Տերութիւնը հարցընէ թէ մարդ ինչպէս կը հաստատու, այլ ինչպէս կը վարուի : Կրօնական խընդիրները բաղաբական եւ բարոյական ընթացքն բոլորովին բաժնուած պիտի ըլլան, եւ Տերութեան օրէնքը բաղաբացիս միայն պիտի ձանաչէ . անա այս վարդապետութիւնները միայն պէտք է ամեն տեղ ամեն բանէ վեր սեպել, մասնաւորապէս Մոլտաւիոյ եւ Վալարիոյ պէս նորածին Տերութեան մը մէջ : Մեր Հայոց իրաւացի բողոքները չէ թէ անոր համար պաշտպանեցինք իբրու զի իրենք այսպէս կամ այնպէս են, այլ որովհետեւ այս ժողովուրդը առարկինի եւ աշխատասէր ժողովուրդ մըն է : Նոյն իսկ ի Փաղղիա, Փարիզու մէջ ուր երկու վարժարան հաստատուէր են, չեն կրնար հանգիստ ունենալ (հռովմեական) եկեղեցականաց հարածանքներուն պատճառաւ, վասն զի վարժարաններուն վրայ կը նախանձին եւ ամեն ջանք կընեն անոնց մէջ շփոթութիւն ձգելով վնասեցուցանել : Երբոր չեն համարձակիր յայտնապէս անոնց վնասել :

Ուստի կը վախարիմք որ ամեն դաւանանքի տէր ժողովուրդներն իրենց իրաւունքները պահանջեն , բայց ոչ թէ ամեն մէկը իրեն համար միայն, այլ իւրարանջիր

puissantes; nous en ajouterons, pour notre compte personnel, d'un autre ordre.

Dans la Valachie, dans la partie de la Bessarabie qui a été cédée par les Russes, les exclusions qu'on voudrait perpétuer en Moldavie n'existent pas : les Arméniens y jouissent du droit d'acheter des terres, et en fait possèdent de nombreux immeubles. Comment, dans la future constitution, dépouillerait-on de ce droit ceux qui l'ont et le refuserait-on à ceux qui en sont encore privés? Comment pourrait-on le reconnaître aux Russes, aux Grecs, aux Serviens, et le refuser aux dissidents catholiques, anglicans, arméniens, aux nations qui ont versé naguère leur sang et dépensé tant de millions pour rendre une patrie aux Moldo-Valaques? Les honorables patriotes qui formaient en 1848 le parti national, et qu'une mesure réparatrice vient de rappeler de l'exil, avaient inscrit dans le vingt-sixième article de leur programme : *Droits politiques à tous nos compatriotes, à quelque rit chrétien qu'ils appartiennent.* C'était beaucoup en face des prétentions aveugles du parti orthodoxe, dont le Père Scriban vient encore de se rendre l'organe; mais c'est trop peu encore.

Il y a un mot à effacer dans cette déclaration; il faut dire : *à quelque rit* qu'ils appartiennent.

L'État moderne ne doit pas demander comment on croit, mais comment on agit. Les questions religieuses doivent être absolument séparées de la sphère politique et morale; la loi de l'État ne doit connaître que des citoyens; telles sont les doctrines qu'il faut faire prévaloir partout, et particulièrement dans un Etat en éclosion, comme la Moldo-Valachie. Nous avons soutenu aujourd'hui les équitables réclamations des Arméniens, non parce qu'ils sont tels, mais parce qu'ils forment une race probe, laborieuse. En France même, à Paris, où ils ont fondé deux collèges, ils ne sont pas à l'abri d'une certaine persécution cléricale, jalouse de la prospérité de leurs établissements, et s'efforçant de les décourager par des tracasseries, quand elle ne peut leur nuire ouvertement.

Nous voudrions voir toutes les minorités religieuses réclamer, non pas chacune pour soi, mais chacune pour toutes, et n'appuyer point leurs sollicitations sur d'an-

ամենուն համար, և յոյսերնին հին արտօնութեանց ու այլ և այլ բոլորութեանց վրայ չդնեն, հասլա խղճմտանքին անկապտելի իրաւանց վրայ. մարդուս անունը միայն բառական է ուրիշ ապացոյցներ և ուրիշ նշաններ աւերորդ սեպելու :

Մեր Հայոց խնդիրքներէն յորդորուած այս դիտողութիւնս ըրինք, ուստի և անոնց մտքին ու կարծեացը ամենայն կերպով համաձայն ենք : Քող ուրեմն ընդհանուր և բնական իրաւանց վրայ հաստատեն իրենց իրաւունքը. որչափ իրենց անձնականը չփրցնուեն, այնչափ աւելի իրենց անձնասիրութիւնը քիչ կասկածելի և իրենց իրաւունքը աւելի պաբգ պիտի ըլլայ ցուցընել, աւելի դիւրին պաշտպանել և աւելի վստահ օգնականներ զանել : Բառական ջէ արդարութիւնն իր կողմն ունենայ, պետք է անոր ամեն պայմաններն ևս յանձն անուոյ :

ciens privilèges, sur des concessions locales, mais sur les imprescriptibles droits de la conscience; la seule qualité d'homme dispense d'autres arguments, d'autres titres.

Cette observation nous est suggérée par la requête même des Arméniens dont nous nous sommes fait l'écho, et dont nous épousons chaleureusement les pensées; qu'ils se placent sur le terrain du droit général et naturel; moins entachées d'individualisme, leurs vues seront moins suspectes d'égoïsme; leur cause sera plus simple à exposer, plus facile à défendre et plus assurée d'auxiliaires. Ce n'est pas assez d'avoir la justice pour soi, il faut en accepter toutes les conditions.

Ուրիշի պնակին սպասողը շատ անգամ անօրինակ մնայն աջք առնելու է :

Կամիլն ու կարող լինելը մէկ է. ով որ երկայնմտութիւն ունի, յաշողկուն շտարակուսի :

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Ս Ր Ս Ն Ա Շ Խ Ս Ր Հ Ս Շ Է Ն Մ Ա Ր Գ Կ Ա Ն

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԵՒՍ ԱՂԱ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ.

M. JEAN AÏVAZOVSKY.

Գաղղիոյ, մանաւանդ քէ Եւրոպիոյ մայրաքաղաքին այստարուան հանդիսարանը՝ Հայոց սրտին մէջբաղդը ու անջնջելի յիշատակ մը պիտի բողոս եղեր, հինգ միլիոն ժողովրդեան անունը իւր մէկ ներկայացուցչին անուամբը սրակելով : Ազգերնուս ըրած այս յարանակին մեր ևս ստաշիկայ էինք, և որպէս մեր սիրտը բնդաց այն ցանկայի օրը, տարակոյս չունիմք որ բոլոր մեր համազգեաց սրտերն ևս մեր զգացմանը հաղորդակից պիտի ըլլան ցնծութեամբ : Ի՛նչպէս կըմխար մեր ոգին եբբ կըտեսնէինք որ ջորս դարէ ի վեր ուրիշի անուանը տակ բաժնուած ձորուած, մանաւանդ քէ կորսուած ժողովուրդ մը՝ այսօր իւր մէկ անդամոյն ձեռօքը ոչ միայն իւր անուանը փառքը կըստանար, հասլա նաեւ իր հօրազոյն տեարցմէ մէկն ևս, Եւրոպիոյ ամենէն մեծ ժողովուրդը, իւր անուանը հովանուայն կըկարօտեր :

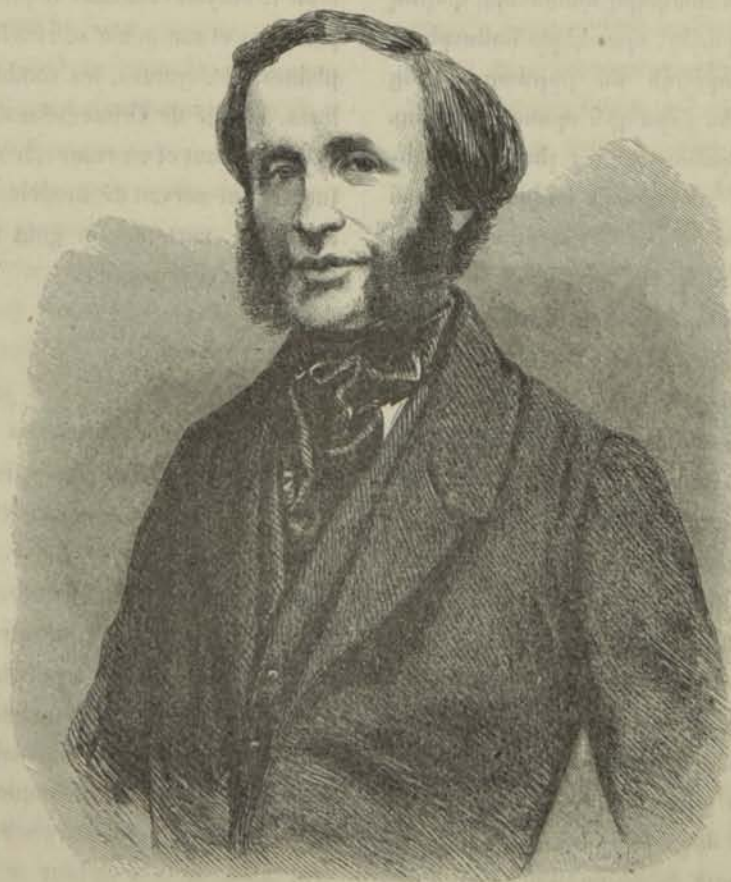
La dernière exposition de la capitale de la France, et nous pouvons dire de l'Europe, devait laisser un souvenir bien doux et ineffaçable dans la mémoire des Arméniens; elle devait couronner un peuple de cinq millions d'hommes dans la personne de son représentant. Nous avons été témoin de ce triomphe éclatant de notre nation, et, par les battements de notre cœur en cet heureux jour, nous jugeons de la part que doivent prendre à notre joie tous les vrais patriotes. Comme nous avons tressailli en entendant proclamer une nation démembrée depuis quatre siècles, dont le nom même s'est perdu dans celui de ses conquérants. Mais aussi ne vient-elle pas de reconquérir sa gloire; n'a-t-elle pas vu le plus puissant de ses maîtres, le peuple le plus considérable de l'Europe, revendiquer, comme sien, l'un de ses enfants et lui emprunter l'appui de son nom?

Մեծ էր այս յաղբանակը հարստամարեայ ժողովրդից մը համար, յաղբանակ յաւերժայիշատակիւր տարեգրութեանցը մէջ, յաղբանակ՝ որով կարծես թէ հպատակութիւնը իշխանութենէն իւր վրէժն կտանայր, ոչ տուսերք՝ այլ այնպիսի զինուոր, որ ոչ էրէ ժահուստ արեամբ կրփայլի, հապտ բնութեան ամենէն սրանցէի գուներովը :

Ո՞վ էր այս ազգիս ախոյեանը. ո՞վ էր այս գարմանայի գեները շարժողն, ու փոքր ազգի մը նետ մեծա-

Quel triomphe, en effet, pour un peuple conquis! Triomphe à jamais mémorable dans ses annales; triomphe par lequel le sujet semble avoir voulu se venger du maître, non l'épée à la main, non par le sombre aspect du sang répandu; mais en demandant à la nature, pour seule arme, ses plus riants couleurs.

Quel est donc ce héros, ce noble champion? Quel est cet admirable guerrier qui a su faire remporter la

Յովհաննէս Աղա Այվազովսքի. — M. Jean Aivazovsky.

տարած ու ամենածնի ազգի մը անուան էւս յաղբանակողը. — ԱՅՂԱՅՈՎՍԿԻ :

Կայ ճշմարիտ Հայու սիրտ մը որուն ծանօթ, մանուակն թէ սիրելի ջրլայ այս փառասոր անունը: Նկեղեցի, վարժարան, գրքութիւն, գեղարուեստը Հայաստանեայց այս դարուս՝ բանի բանի յիշատակներ ունին կրփայելեն, և վայելեցեն այս անուամբ կերուած:

Այս անուան, որով էւ Ազգիս անուանը փառք էրդ էրկուց Հարագատաց վրայ հայրենեաց ունեցած սերն ու Երախտագլխութիւնն էւս մեծ է: Ստեպ ստեպ բախանձանք կրչեսմք ու կրնրեռնուամք՝ կենսագրական ծանօթութիւն մը տալ իրենց վրայ: Այլ ժամանակ է

victoire à une poignée de combattants, qui a su la faire marcher de pair à côté des nations les plus nombreuses et les plus puissantes? — AIVAZOVSKY.

Nom illustre! Est-il un cœur vraiment arménien qui ne le connaisse et ne le chérisse? Église, écoles, lettres, beaux-arts, n'a-t-il pas imprimé partout son cachet? L'Arménien d'aujourd'hui ne retrouve-t-il pas son souvenir à chaque page de son histoire?

Mais aussi la reconnaissance et l'amour de la nation sont acquis à ce nom auquel nous devons tous les jours une nouvelle gloire. Que de fois n'avons-nous pas été prié avec instance de donner sur les frères Aivazovsky quelques notices biographiques? Il est temps de nous rendre

որ իրենց խնդիրքը կատարել սկսածք : Եւ սկսածք մեր գեղարուեստից ախոյեանեն : Ուրիշ անգամ Գպրուքեանց ու Եկեղեցւոյս ախոյեանին Էւս ԳԱԲՐԻԷԼ ՎԱՐԳԱՔՏԻՆ ՍՅՎԱԶՈՎՍԲԻ Աղաւնիս անունը մըմնջեց ու ղեռ պիտի մըմնջէ, այնչափ անելի բերկրութեամբ՝ որչափ որ յայտնի է իւր ունկնդրացն ու վերժանողացը, որ անոր անուամբն է որ իւր բեւերը բուսած են, կը գործանան ու կը փայլին :

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՂԱ ՍՅՎԱԶՈՎՍԲԻ ծնած է յ17 (29) յունիսի 1817, Խրիմու Քեֆէ կամ Թեոդոսիա քաղաքին մէջ : Այն ինչ մանկական փափկիկ մատուները կարող էրան մատիտ ու վրձին բռնել, պատկերահանութեան ունեցած հրաշալի տաղանդն ու յարմարութիւնը երեսն էլան. այնուհետեւ չորս ղին պատած Խրիմու գեղածիծաղ դաշտերը՝ կանաչագարդ լեռները, գեղեցկանիստ բլրակները, գեղածուփ ծովը, կանգուն ու կիսաւեր եկեղեցիք Էւ անոնց հնաւանդ պատկերներն ու բանդակները մէյմէկ գեղեցիկ ու սիրելի օրինակներ դարձան պատանւոյն նկարչութեան բնատուր իղմն ու ախորժակը յագեցրնելու, վառվրոտն ու ստեղծիչ հանձարը զբաղեցրնելու :

Գեղարուեստից գրեթէ ամեն ճիւղին մէջ ունեցեր էր Հայոց ազգը Էւ ունի տակաւին քաջարուեստ ճարտարներ, նկարիչ մը՝ ծովանկար մը, դիտակագիր մը կը պակտէր իրեն իւր փառաց պակն ամբողջացրնելու : Օր մը Հայաստէր ուս ազնուականին մէկը Քեֆէի մէջ ծուռ գալու ժամանակ կը տեսնէ մեր պատկերահան ծնած պատանեակն որ յփուները քարի մը վրայ նստած ծովուն ալեկոծութիւնը կը նկարէ. այն քաջած մանկական նկարներուն վրայ կը հիանայ. կը մտածէ որ երէ պատանւոյն այս բնատուր հանձարը մշակելու կատարելագործելու միջոցները ղիւրացուին, ոչ միայն իւր ազգին, ընկած ազգատոհմին, այլ նաեւ Ռուսաստանի, իւր հիւրընկալ հայրենեացը մեծ փառք ու պարծանք կը լլայ : Այս ազնիւ մտածութեամբ ձեռք կը դնէ վրան, կը պաշտպանէ, Էւ 1835ին կայսերական հրամանաւ Էւ հաճութեամբ ղինը Փերրպուրկի Գեղարուեստից ձեմարանը կը մտցընէ յաշակերտութիւն :

Այվազովսքիի ջրնող հանձարն այնպիսի ընդարձակ ասպարէզ մը կը փնտտէր ինր ղինը ցուցրնելու : Այլ անձուկ հորիզոնը փոխուեցաւ. նսկայարայ յառաջ էրբարով՝ իրեն Էւ իւր ազգատոհմին փառաւոր վիճակ պիտի պատրաստէ, քաղաքակցացը օգտակար պիտի ըլլայ : Վրան հազիւ երկու տարի անցաւ, երկրորդ կարգի արժարի պատուանշան առաւ, Էւ յաջորդ տարին 1856ին երկրորդ կարգի ոսկի պատուանշան, իսկ 1857ին առաջին կարգի մեծ ոսկի նշանին արժանացաւ, Էւ կայսերական հրամանաւ

à ce désir. Commençons donc par notre champion des beaux-arts. Une autre fois la Colombe se glorifiera du nom du R. P. GABRIEL AÏVAZOVSKY le champion des lettres, avec d'autant plus de joie que, sans aucun doute, c'est à ce nom qu'elle doit d'avoir vu pousser ses ailes, de les voir encore aujourd'hui se fortifier et briller.

M. J. AÏVAZOVSKY naquit le 29 juillet 1817, à Théodosie, en Crimée. A peine ses doigts délicats purent-ils tenir le crayon et manier le pinceau, que ses grandes dispositions et son génie se révélèrent à tous les yeux. Les plaines verdoyantes, les sombres forêts, les riantes collines, la mer de Crimée dans son aspect grandiose, les églises debout et en ruines, leurs tableaux et leurs sculptures, tout servait de modèle à son intelligence vive et créatrice; partout son goût naturel pour la peinture trouvait à se satisfaire.

Dans toutes les branches des beaux-arts, la nation arménienne avait eu des artistes distingués, il lui manquait un peintre de marine et un paysagiste pour compléter l'aurole de sa gloire. Un jour, un noble russe qui portait beaucoup d'intérêt aux Arméniens, se promenant à Théodosie, rencontre notre jeune homme, assis sur le rivage, occupé à peindre une tempête. Surpris de son talent, il songe à lui fournir les moyens de cultiver et de perfectionner ce génie naissant. Il comprend que ce jeune homme ne peut manquer de relever sa famille déchue et d'en devenir l'orgueil; il comprend qu'en l'adoptant la Russie doit un jour se couvrir de gloire. Pénétré de cette pensée, il le prend sous sa protection, et en 1833, un décret impérial lui ouvre les portes de l'Académie des Beaux-Arts de Saint-Petersbourg.

Le génie d'Aïvazovsky attendait pour éclater une aussi vaste arène. L'horizon étroit s'agrandit à mesure qu'il avance à pas de géant, et bientôt il va se procurer à lui, ainsi qu'à sa famille, une position glorieuse; il va devenir le soutien de ses concitoyens. A peine deux années se sont écoulées qu'il mérite une médaille d'argent de deuxième classe; l'année suivante (1836), il obtient une médaille d'or de deuxième classe, et, en 1837, il est jugé digne de la grande médaille d'or de première classe. C'est alors qu'il reçoit de l'Empereur l'ordre de se rendre

Խրիմ դրկուեցաւ որպէս զի հայրենեացը ծովային տեսարանները նկարէ :

Նրկու տարիէն 1859ին առաջին կարգի ՆԿԱՐԻՉ անուամբ պատուեցաւ, ձեւարանէն էլաւ, եւ 1840ին կայսերական ծախիւք Իտալիոյ եւ Ներսիոյ այլ եւ այլ կողմերն յուղարկեցաւ որպէս զի թէ բնութեան եւ թէ գեղարուեստից հրաշալիքը տեսնելով, դիտելով, մտածելով ու խօսակցելով, հանձարն ու արուեստը կատարելագործէ :

Ակաւ այն ստեն Յովհաննու փառքն ու անունը օտար երկիրներ եւս հռչակուիլ. ուր որ գնաց, ուսկից որ անցաւ, արուեստակցացն ու արուեստասիրացը զարմանքը գրաւեց իր հրաշալի հանձարովը : Վեներտկոյ գրատանը մեջ հանդիսացուցած պատկերները հարկ եղաւ որ տերութիւնը զինուորներով պաշտպանէ, այնչափ խուռն բազմութիւն տեսնելու կը վազէին : Հիմա այն զարմանալի տեսարանները Վեներտկոյ ազնուականաց հոշակապ պալատներուն գեղեցիկ զարդերն են, ծանր ծանր գներով գնուած : Հոռոմ եւս անոր նկարները զարմանքով մը կը պահէ ու կը ցուցնէ : Իսկ Փարիզ՝ այս տարուան յիշատակին հետ ուրախութեամբ կը յիշէ այն անմոռանալի նկարիչը զոր ասկէ տասը շորս տարի յառաջ ոսկի նշանով էր վարձատրած իւր հանդիսացուցած գեղանկար պատկերներուն համար, եւ դեռ Լիւքսանպուրի բանգարանին մեջ եղած հրաշանկար պատկերին վրայ զարմանալէն ջղադրիք :

Տարակոյս չկայ որ յօտար տերութեանց պատուեալ ու վարձատրեալ հանձար մը անվարձ ու անպատիւ չէր կրնար մնալ յիւրում տերութեան, մանաւանդ Ռուսիոյ պէս կայսերութեան մեջ՝ որ իրաւամբ ձեռնտու եւ պաշտպան անուանեալ է դպրութեանց, զիտութեանց եւ գեղարուեստից : Նրբոր այնքան վարձիւք, գովութեամբք, փառօք ու կատարելութեամբք դարձաւ Յովհաննես ի Ռուսիա, իւր անունը ու հանձարոյն յիշատակները իւր տեղը բողոյով բոլոր Իտալիոյ ու Գաղղիոյ մեջ, Վեհափառ Նիկողայոս կայսրը Սրբոյն Աննայի ասպետութեան էրրորդ կարգի աստիճանն իրեն շնորհեց. վերջէն ալ փառասոր հրովարտակաւ Ռուսիոյ ծովամարտիկ նաւաց նկարիչ անուանեցաւ ու Փերրպուրկի Գեղարուեստից ձեւարանին եւս Անդամ :

Յաջորդ տարին 1845ին ապրիլի 15ին Կոստանդին մեծ Դքսին հետ իբրեւ ուղեկից Կոստանդնուպօլիս գնաց, եւ ազգայինք իւր աստիճանին ու հանձարոյն արժանաւոր պատուով զինքն ընդունեցան : Անտի էրբոր յերկիր իւր դարձաւ. Խրիմու այլ եւ այլ քա-

en Crimée pour peindre les vues maritimes de son pays natal.

Deux ans après, en 1839, il est honoré du nom de peintre de premier ordre, et quitte l'Académie. En 1840, il est envoyé aux frais de l'Empire en Italie et dans les différentes contrées de l'Europe, pour étudier les chefs-d'œuvre de la nature et des arts, espérant trouver les moyens de se perfectionner encore dans la contemplation de ces merveilles et dans les conseils des artistes éminents de tous les pays.

A dater de cette époque, le nom d'Aïvazovsky commença à devenir célèbre, et sa gloire se répandit rapidement dans les pays étrangers. Partout où il passa, il s'attira l'admiration de ses confrères et des amateurs les plus difficiles. A Venise, l'autorité fut obligée de sauvegarder ses tableaux exposés dans la bibliothèque de Saint-Marc, tant était grande la foule qui accourait les admirer. Les vues admirables qu'il a peintes, alors achetées à des prix extraordinaires, sont aujourd'hui les plus beaux ornements des palais des nobles Vénitiens. Rome aussi a conservé et montre ses tableaux avec orgueil, et Paris, à l'annonce de la victoire de cette année, s'est rappelé avec joie ce peintre distingué qu'il a récompensé d'une médaille d'or, il y a déjà quatorze ans, et dont il a admiré le tableau au musée du Luxembourg.

Un génie ainsi honoré, ainsi récompensé par les gouvernements étrangers, ne pouvait rester sans récompenses, sans honneurs dans sa patrie adoptive, surtout quand cette patrie était l'empire de Russie, qui a mérité à si juste titre d'être nommé le soutien et le protecteur des lettres, des sciences et des arts. Aussi à peine Aïvazovsky fut-il de retour à Saint-Petersbourg, laissant partout derrière lui, en Italie et en France, les souvenirs de son nom et de ses talents, qu'il fut comblé d'honneurs, de récompenses et de gloire; l'empereur Nicolas lui décerna la croix de Sainte-Anne de troisième classe, et bientôt un décret impérial le nomma peintre de la flotte russe et membre de l'Académie des Beaux-Arts.

L'année suivante, 13 avril 1845, il accompagna, à Constantinople, le grand-duc Constantin. Là, il fut entouré d'honneurs par ses nationaux et accueilli avec un empressement digne de sa haute position et de son génie. De retour dans son pays, il se mit à peindre les vues prin-

դարաց եւ նաւանագատից տեսարանները նկարելու զբաղեցաւ :

Երկու տարի ետքը 1847ին Ամսդերտամի արքունական ձեմարանին Պեդարուեստից անդամ գրուեցաւ, եւ թիջ ժամանակին Փերրպուրկի նկարչութեան ձեմարանին Վարժապետ կարգեցաւ. իսկ 1851ին Սրբոյն Աննայի Երկրորդ կարգի ապետ անուանեցաւ, եւ 1855ին Փերրպուրկի Աշխարհագրական Ընկերութեան անդամ : Այսպէս հետզհետէ նորանոր պատիւներէ ու վարձատրութիւններէ ետքը՝ նորագոյն փառքով մ'ալ իր հանձարը պատկեցաւ, ազնուակամութեան փառասոր ու ջանկալի անունը յորդուց յորդիս արժանապէս ծառանգելով :

Արեւելեան պատերազմը իւր նրաշակերտից թիւը շատ աւելցուց. Սինոպի սոսկալի նաւամարտին անաւոր նկարը տեսնողները բաւական բառ չեն գտներ գովելու. Տեսնելուդ պէս՝ սոսկում մը կը պատէ զրեզ, կը գրէ մեզ անուանի գաղղիացի նկարիչ մը, չորս կողմից հուր եւ ծուխ, եւ կարծես թէ դժոխտրովայն նրետից սաստիկաշատաջ ընդմուհրէն ու ջախջախած նաւերու ձարձատմուհրէն ականջդ պիտի խլանայ :

Հաշտութիւնն որ եղաւ, ընտանեօրը Եկաւ ի Փարիզ, Ռուսիոյ դեսպան վսեմափայլ Քիսելով կամօր զինքը իբրեւ պարձանք իւր տերութեանը Վենափառ Նափոյեան կայսեր եւ կայսերուհոյն ներկայացուց : Կայսրը յետ ս'ըրայիք ընդունելութեան, « Լսեր եմ, ըսաւ մեր ձարտարին, եւրոպական դարձած անունդ, եւ նկարներուդ տեսութեանը կը փափարիմ. հարկաւրանի մը հատ մեր հանդիսարանը կը դնես փափարողաց բաղձանքը լեցնելու : » Այլ այնուհետեւ Յովհաննէս Աղային պատկերները տեսնելու համար Եկողներուն թիւը չկար. այն թիջ ժամանակի մեջ նկարած մի բան զմի գերազանց բազմաթիւ պատկերներովն արուեստարանը բազմամեայ պատկերադարան մը դարձուց : Գրան առջեւ յղկարիւ կառաց շարք մը անգակաս եր. ազգայինք եւ օտարք, ձարտարք եւ ձարտարանք կը վազէին Այվազովսքեայ բաջարուեստ վրձնայն նրաշալիքը տեսնելու : Այս պատուասոր այցելուաց մեշէն մեկ բանին յիշեմք.

Փելիսիէ մարաշախտը ամեն անգամ որ Խրիմու գեղեցիկ ու սակաւագիւտ տեսարաններուն կարօտը կուգար, մեկէն կը նրամայեր որ երկնին Այվազովսքեայ արուեստարանը ուղղէն. եւ հոն իրեն սիրելի եղած երկրին ճշգրտատիպ նկարները սենեկի մը մեջ ամփոփուած տեսնելով՝ սրտին կարօտը կառներ ու անկեղծ գովեստներով արուեստագետը կը մեծարէր.

principales des différentes villes et des ports de la Crimée.

Deux ans après, en 1847, il fut nommé membre de l'Académie des Beaux-Arts d'Amsterdam, et peu après professeur à l'Académie de peinture de Saint-Petersbourg. Ainsi successivement tous les honneurs, toutes les récompenses lui avaient été prodiguées; son génie fut enfin couronné d'une nouvelle gloire: il fut promu à la noblesse avec toute sa famille.

La guerre d'Orient vint accroître le nombre de ses chefs-d'œuvre. Ceux qui ont vu l'imposant tableau de la terrible bataille navale de Sinopé ne trouvent pas de mots pour exprimer leur admiration. A peine, nous écrit un célèbre peintre français, en présence de ce spectacle grandiose, vous vous sentez saisi de frayeur, vous êtes entouré de feu et de fumée; vos oreilles sont assourdies par l'effroyable fracas des canons, par le choc et le craquement des navires.

La paix conclue, M. Aivazovsky se rendit à Paris avec sa famille. L'ambassadeur de Russie, S. E. le comte de Kiseleff, le présenta, comme une des gloires de sa nation, à LL. MM. l'Empereur Napoléon et l'Impératrice. S. M. l'Empereur lui témoigna l'accueil le plus bienveillant: « Je connais, lui dit-il, votre nom; il est devenu presque européen, et je serais heureux de voir vos tableaux. J'espère que vous en laisserez quelques-uns à notre Exposition, ne fût-ce que pour satisfaire au désir des admirateurs de votre génie. » Bientôt une foule nombreuse accourut visiter les travaux de M. Aivazovsky. A voir en si grand nombre les tableaux de mérite qui ornaient son atelier, malgré le court séjour qu'il fit à Paris, on eût dit un musée de plusieurs années de date. Devant sa porte, on voyait sans cesse un encombrement de voitures; ses compatriotes, les étrangers se portaient en foule à sa demeure pour admirer les merveilles de son pinceau. Citons les noms de quelques-uns de ces visiteurs les plus illustres.

Bien des fois S. E. le maréchal Pélissier éprouvant le désir de revoir les paysages charmants de la Crimée, ordonna de diriger son équipage vers l'atelier de M. Aivazovsky. Là retrouvant réunis dans un salon les sites de son pays de prédilection, son âme était transportée de joie, et il n'avait pas assez d'éloges pour l'artiste à qui il devait ces nobles jouissances. Plus

որոց և մէկ քանի անգամ ունկնդիր եղեր և ազգային փառասիրութեամբ մը սրտերնիս ուներ է : Եւ որսն արդէօք վկայութիւնը բարձրապատիւ մարաշախտին վկայութեան զօրութիւնն ու յարգը կրնար ունենալ, որ այնչափ ժամանակ ականատես եղեր էր այն ջրնաղագեղ տեսարանացը, որ կը վկայէր թէ նոյն իսկ երկրին տեսարաններն են, Այվազովսքեայ մոզական վրձինովը կանգնաչափ կամ երկկանգուն կտաւներու վրայ փոխադրուած :

Որտա Վերնէ՛ անմման մարտանկար պատկերահանը, որուն վրայ իրաւամբ կը պարծի Գաղղիա, որ երեսուն տարիէ ի վեր անդադար իւր ազգին քաջագործութիւնները կտաւի վրայ կը տպանորէ ու վըրձնոյն աներկիւղ համարձակութեամբը կանմահացընէ, Յովհաննէս Աղային նկարներուն վրայ զմայլած՝ արդարախօս բերնէն այս մեծ վկայութիւնը կը հանէ, թէ « Կիւտեն բոյոր կենացը մեջ այսպիսի բան և ոչ մտածեր է : » Եւ սակայն Կիւտեն այսօրուան օրս Գաղղիոյ առաջին ծովային պատկերահանն է, և 1855ին համաշխարհական արուեստահանդիսին մեջ առաջին կարգի պատուանջանն առաւ :

Ինչպէս որ ամեն Փարիզ էկող ականաւոր Հայկազունք ազգային բաղքը պարտք մը կուգեն կատարել յայցելութիւն երբայով այն մեծանուն քերթողին, որ իրենց ազգը մասնաւոր համակրութեամբ մը սիրէր է, ու հաճեր է երբեմն երբեմն յիշատակելու զիրենք իւր անմահական գրուածոցը մեջ, և միշտ ալ գովութեամբ ու մեծարանօք, մեր իսկ չէմք սխալիր էրէ ըսեմք որ Հայոց ազգն ևս դեռ Եւրոպացի քերթող մը չէ եղած որ իրեն պէս տար սրտով ու կարտով սիրէ ու հանձարը մեծարէ. ուստի և իւր անոյշ, սրտաշարժ ու վառվռուն քերթուածոց բարգմանութեանը պէս ջկայ բանաստեղծութիւն մը որ ցանկալի ըլլայ իրեն : Խօսքերնիս ազգացուցի կարօտ չէ. կը յիշեն ազգայինք թէ ինչ ախորժով ու ինչ զմայլմամբ կարդացած են Լամարքինի քերթուածներէն մէկ քանին, զոր դեռահանձար քերթող մը իբրեւ ճաշակ երբեմն երբեմն ի յոյս ընծայած է, իւր սիրելի ու հայասեր քերթողին անունը բոյոր Հայոց ծանօթացընելու փափարով :

Այս ազգային եղած համակրութեամբ մը մեր հռչակաւոր նկարիչն ևս փափարեցաւ այցելութեան երբայ հայամեծար քերթողին : Երկու հրաշալի հանձարները տեսնուեցան, ի քրքել ական մեկգմէկ չափեցին, կշռեցին հասկըցան ու պատուեցին, և Պ. Լամարքին խոստացաւ որ գալ իրեն հանդիսացուցեալ պատկերներուն այցելութիւն ընէ. բայց աւնդ որ անակնկալ տկարութեամբ մարմնոյ ջկարողացաւ ցանկալի խոս-

sieurs fois nous nous sommes trouvé présent à ses visites, et nous avons senti notre cœur se gonfler d'un juste orgueil national. Et certes, quel témoignage pouvait avoir autant de poids que celui de S. E. le maréchal, pendant si longtemps admirateur de ces lieux charmants, et témoignant hautement de la fidèle représentation de ces vues transportées par le pinceau magique d'Aïvazovsky sur des toiles si étroites?

Horace Vernet, l'incomparable peintre de batailles, dont si justement la France est fière, qui, depuis trente ans, ne cesse de reproduire les hauts faits de sa nation pour les immortaliser par les coups hardis de son pinceau, Horace Vernet, ravi des tableaux de M. Aïvazovsky, dans un noble élan de son âme généreuse, lui rendit ce témoignage : « Guden dans toute sa vie n'a pas même rêvé de semblables choses. » Et, cependant, Guden est aujourd'hui le premier peintre de marine en France, et c'est lui qui, à l'Exposition universelle de 1855, a obtenu le prix d'honneur.

Tous les Arméniens distingués se sont fait un devoir bien cher, un devoir national de rendre visite à l'illustre poète qui nous a toujours montré une sympathie toute particulière, qui a daigné de temps à autre nous mentionner dans ses écrits à jamais mémorables, et toujours en nous prodiguant les éloges, en nous témoignant la plus noble estime. Aussi nul Européen n'a jamais été aimé par notre nation d'un amour aussi ardent; nul génie n'a été si bien apprécié. Aucune traduction n'a jamais été recherchée avec tant d'empressement que celle de ses poésies si tendres, si pathétiques et si vives en même temps. Et ce que nous avançons ici n'a nullement besoin de preuves. Nos compatriotes n'ont pas oublié avec quel enthousiasme on s'est jeté sur les traductions de quelques-unes des poésies de M. de Lamartine, traductions publiées en arménien par un de nos jeunes poètes, désireux de faire connaître et admirer aux siens son auteur favori.

Pénétré de cette sympathie nationale, notre illustre peintre a aussi désiré rendre une visite au noble poète. Ces deux grands génies se sont vus; en un clin d'œil, ils se sont mesurés, pesés, appréciés et admirés. M. de Lamartine avait promis à M. Aïvazovsky de visiter l'exposition de ses tableaux; une indisposition imprévue l'a empêché de tenir sa promesse. Que de gloire perdue pour l'artiste! M. de Lamartine, toujours si empressé à

տունը կատարել : Կորնուտ մեծ. վասն զի Պ. Լամար-
 քին որ առիք ջեր փախցրնէր Հայոց ազգին վրայ
 ունեցած մեծ համարմունքը յայտնելու, անշուշտ էմք
 որ գեղեցիկ առիք կը համարէր գայս իւր հրաշայի
 գրքովը Պ. Գարամ ու Պ. Տրքան բախտաւոր նկար-
 ջացը պէս՝ նաև հայկազն պատկերահանին սըխ-
 րայի վրձնոյն անմահութեան էջերուն գեղեցկահիւս
 ու հրաշափայլ էջ մի էսս աւելցրնէրու, անբառամ
 փառաց պսակին վարդ մը բոյորելու :

(Մնացորդն յաջորդ անգամ :)

manifeste son estime pour notre nation, n'eût certaine-
 ment pas laissé échapper cette occasion. Son admirable
 plume n'eût pas manqué de livrer à l'immortalité le mer-
 veilleux pinceau de notre peintre arménien, comme il l'a
 fait déjà pour ses confrères plus heureux, MM. Calame et
 Duquesne. Il se fût fait une joie d'ajouter une belle page
 à son histoire et une rose à sa couronne impérissable.

(La suite au prochain numero.)

Կ Ե Ն Յ Ա Ղ Օ Գ Ո Ւ Տ Բ Ա Ն Ք

ԿԱՐԱԳ.

Թիպէա ջրէն հետու մեծցած կարապի (քոյ)
 ձազը ջրին ինչ բան ըլլալը լա ջկրնար գիտնայ,
 բայց բնութիւնը կըզգայ անկէց զրկուած ըլլալը,
 ու կըտկարանայ, կըհալի կըմաշի. երբեմն տագ-
 նապած պտըտիլը, շատ անգամ վիզը ոյրելով
 տրտում տխուր բևերուն մէջ ծածկելը, ու փե-
 տուրներուն պեղնութիւնը բաւական կըցուցնեն
 քե վախճանին հասած չէ : Այն վիճակին մէջ հոտած
 ձանիճ մըն ալ որ գտնէ, մէկէն մէջը կընետուի
 ազնիւ բոջունը, եւ տղմին մէջ լողալով աղտոտ
 զարշելի բան մը կըզատնայ : Բայց տուր անոր
 կենդանի ջրոյ աղբիւր մը. բող յաղբաջուր գետին
 ալիքը վրան զարնելով ոյծը սեղը բերեն, այն
 ատեն կըտեսնես քե կարապն ինչ է : Քանի մը

օրուան մէջ իւր ձիւնափայլ ճերմըկութեամբը,
 վայելչագեղ ու վսեմ կերպովը, արագ շարժմուն-
 քովը կըցուցնէ քեզի իւր բնութիւնը. եւ քե
 մեծնալուն, զօրանալուն ու փառաւորութիւնն ինչ
 բան պակսեր էր :

Այսպէս է նաև մեր հոգին :

ՏԻՄԻՆ ՆԵՔԷՐ ՏԷ ՍՈՍԻՐ.

Մօրս դաստիարակութեան ոճը արուեստ չէր,
 հապա սեր էր. եւ անոր համար է որ անսխալ էր :

ԼԱՄԱՐՔԻՆ.

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

Օրագրոյս վերջին բերքը դեռ չքաշած, Պելճիոյ Պրիւքսէյ մայրաքաղաքին Հիւսիս (ը Նօր) ըստ լրագրոյն մեջ ամսոյս 15 ին Գերապատիւ Գարբիէյ վարդապետին վրայ գաղղիարեն յօդուած մը կարդացինք, զոր խնդութեամբ սրտի կրփութեամբ մեր սիրելի ազգայնոց եւս հաղորդել հանդերձ գաղղիարեն բնագրով :

« Հայոց ազգին, եւ առանձինն Գերապատիւ Գարբիէյ վարդապետին վրայ ունեցած սերդ՝ ինձի յուսայ կուտայ թէ ոչ առանց փոքր խնդութեան պիտի լսեսայն մեծ փառքն ու պատիւը՝ որոց արժանացաւ եւս :

Ինչպէս որ արդէն զիտես, Գարբիէյ վարդապետը այն երեք հիմնադրաց մեկն է՝ որ Փարիզու Հայկազեան վարժարանը կանգնեցին, ընդ Սարգիս վարդապետի Թեոդորեան, եւ Ամբրոսիոս վարդապետի Գալֆայեան : Վեց ամիս կայ որ զՓարիզ բողոք իր ընտանիքն ի Խրիմ տեսնելու գնաց յայց էլանելով միանգամայն Իշխանութեանց, Տաճկաստանի եւ Ռուսիոյ Հայազգեացը : Այս ճամբորդութեանս գլխաւոր առիթը՝ իւր եղբորը Այվազովսքի Յովհաննէս աղային ջուռնէր, այն մեծահամբաւ պատկերահանին՝ որուն հոյակապ նկարները գովաբանեցիր լրագրից մեջ, ու Փարիզու եւ Պրիւքսէյի մեջ ունեցած յաջողութիւնները ծանուցիր, եւ անոնց Պատուոյ Լեգիոնի ասպետութեամբը պատկուիր :

Վեցամսեայ ճամբորդութենէն ետեւ Գարբիէյ վարդապետը հասաւ ի Ռուսիա, եւ հազիւ թէ քանի մը օր վրան էր անցեր՝ իւր անունը, առաքինութիւնները, հանձարը, իւր անձնանուէր ազգասիրութիւնը, եւ Հայոց սրտին մեջ ունեցած պատկառելի մեծարանքը ամեն տեղ հռչակուեցան : Այս բանիս ճայնը միւնչեւ Կայսեր իսկ ականջն հասաւ : Վեհափառ Ինքնակալը փափաքելով յինքն յանկուցանել այսպիսի փառաւոր արդիւնքներով լցուած մարդ մը, կայսերական հրովարտական որ ի 1 նոյեմբերի (13 հոկտեմբեր) փութացաւ զինքը երկն նահանգացն Պեսարապիոյ, Նախիջեւանու եւ Խրիմու արքեպիսկոպոս անուանելու :

Այն հրովարտակին վրայ, Գարբիէյ վարդապետը որ նոյն իսկ իր Փէրրպուրիկ հասնելուն առջի օրերէն չէր կրնար ամեն դիաց ընդունած յոգնախուռն հրաւիրանացը հասնելու, որչափ որ այ կը փափաքէր ժամ մը առաջ իր առաջնորդութեան թեմը դառնալ ի վերայ այս ամենայնի բռնադատեցաւ իւր դարձն ուշացնելու, որպէս զի կարենայ հաճել ուսս եւ հայ ընտանիքներն եւ ուսումնական անձիւնքը, որ իրարու ձեռքէն զինքը կը յափշտակէին :

Au moment de tirer la dernière feuille de notre revue, nous venons de lire dans le journal *le Nord*, de Bruxelles, un article en date du 15 courant, concernant le très-honoré Archimandrite Gabriel Aïvazovsky. Nous sommes heureux de pouvoir en communiquer à nos chers compatriotes la traduction arménienne avec le texte français en regard.

« Le vif intérêt que vous portez aux Arméniens et au R. P. Gabriel Aïvazovsky en particulier, me fait espérer que vous n'apprendrez pas sans plaisir la faveur insigne et les honneurs dont il vient d'être l'objet.

M. Gabriel est, comme vous le savez, un des trois fondateurs du collège national arménien de Paris, de concert avec MM. Théodore Sarkis et Ambroise Calfa. Il y a sept mois environ, il nous quittait pour aller voir sa famille, en Crimée, et en même temps visiter les Arméniens des Principautés, de Turquie et de Russie. L'occasion de ce voyage lui était fournie par le départ de son frère, M. Jean Aïvazovsky, le célèbre peintre dont vous avez apprécié les œuvres remarquables et annoncé les succès à Paris et à Bruxelles, couronnés par sa nomination au grade de chevalier de la Légion-d'Honneur.

Après six mois de voyage, M. Gabriel arrivait en Russie, et à peine quelques jours s'étaient écoulés, que son nom, ses vertus, ses talents, son dévouement à sa nation et la vénération dont il est l'objet de la part des Arméniens, étaient connus de tous. Le bruit en vint bientôt aux oreilles de l'Empereur. Sa Majesté, désirant s'attacher un homme d'un mérite aussi éclatant, par un décret impérial en date du 1er novembre (13 octobre), le nomma aussitôt archevêque des trois diocèses de Bessarabie, Nakhitchévan et Crimée.

Ce décret une fois rendu, M. Gabriel, qui, même dès les premiers jours de son arrivée, ne pouvait répondre aux nombreuses invitations qu'il recevait de toutes parts, tout désireux qu'il fût de se rendre au plus tôt dans son diocèse, se vit obligé de retarder son départ pour ne pas mécontenter les familles russes ou arméniennes et les hommes de lettres qui se le disputaient.

Նոյեմբերի 10/22ին, Գաբրիել վարդապետը բարձրապատիւ Կոստանդին մեծ դրսին ներկայացաւ, որ եւ կարգէ դուրս մարդասիրութեամբ ընդունեցաւ զինքը : Իսկ 11/23ին Կայսեր մասնաւոր ունկնդրութիւնն ընկալաւ : Կայսրը ժամ մը առանձին նետը խօսակցելով մեծ փութով մը Հայոց ազգին, կրօնիցը, բարոյիցը ու մանաւանդ ունեցած պիտոյիցը վրայ տեղեկութիւններ ուզեց :

Գաբրիել վարդապետին այս յառաջնորդութիւն կոչուելու առթովը՝ ներքին գործոց ոստիկանը նոյեմբերի 27ին (9 դեկտեմբեր) մեծահաց կոչուեք մը քրաւ, ուր հրահրուած էին ոմանք յոստիկանացն ու ոռուս եւ հայ իշխանաւորաց ամենէն երեսելիները : Այ այնուհետեւ երկրորդ օրը՝ ամէն իրեն եղած աղաջանաց ու բախանձանաց զիմացը իր պաշտօնին պարտերը զնելով, մեր նորընտիր առաջնորդը Օտեսսա ճամբայ ելաւ, որուն ուղեկից եղին բազմաքիւ ոռուս եւ հայ ազնուականներ, խնդրելով իրենց իբրեւ պատիւ մը վարդապետին նետ մինչեւ երկարուղին գնալոյ հրամանը : Օտեսսայէն Գաբրիել վարդապետը Քիշնեւ իւր նոր արքունի պիտի երթայ : Իր առաջնորդութեան գործոցը առջի կարգաւորութիւններն ընելէն ետեւ, միտքը դրած է Խրիմ դառնալու, ուր վարժարան մը պիտի կանգնէ, կղերանոց ու հայկազեան տպարան մը :

Յուսամք քե սյուսնետեւ եւ ոչ մի ինչ պիտի կարեւնայ իր մտածութեանցը արգելք ըլլալ, եւ քե Հայոց ազգը պիտի վայելէ այն ամենայն բարիք՝ որոց ի մատակարարութիւն կոչեցաւ :

Յ. Գ. Կարծեմ պիտի զիտնաս նաեւ քե Գաբրիել վարդապետը, Գալիպոսեան Ամբրոսիոս վարդապետին նետ մեկտեղ հիմնադիր եւ խմբագիր է ՄԱՍՏԱՅ ԱՂԱՒՆԻ անունով հայ-գաղղիարէն՝ մատենագրական, ուսումնական եւ բարոյական օրագրին, որ երբ տարուրնէ ի վեր հիմնուած է ի Փարիզ : »

Փարիզու Տեպա օրագրին մէջ եւս նետուեալ տողերը կարդացինք.

« Գերապատիւ Գաբրիել Այվազովսքի վարդապետը, որ ընդ Սարգսի Վ. Քեղոյրեան եւ ընդ Ամբրոսիոս Վ. Գալիպոսեան մի եւ ի հիմնադրաց Հայկազեան Վարժարանին որ ի Փարիզ, եւ խմբագիր Մատենայ Աղաւնի հայ — գաղղիարէն լրագրոյն, Առաջնորդ արքեպիսկոպոս ընտրուեք է Նախիջեւանայ, եւ Պետարապոյ հայ ժողովրդեանն : Գաբրիել Սրբազանը Քիշնեւ պիտի նստի, ու Խրիմու մէջ ալ կղերանոց, վարժարան, ու հայ տպարան մը պիտի հաստատէ : »

Le 10/22 novembre M. Gabriel fut présenté à S. A. I. le grand-duc Constantin, qui fut pour lui rempli de prévenances et l'accueillit avec la plus grande affabilité ; le 11/23, il fut reçu en audience particulière par l'Empereur. M. Gabriel trouva le même accueil près de Sa Majesté. Dans un tête-à-tête d'une heure, l'Empereur l'entretint avec un vif intérêt des Arméniens, de leur religion, de leurs mœurs, et surtout de leurs besoins.

A l'occasion de la nomination de M. Gabriel, M. le ministre de l'intérieur a donné le 20 novembre (1er décembre) un grand banquet auquel ont assisté quelques-uns des ministres et les personnages les plus notables de la noblesse russe et arménienne. Le lendemain de ce banquet, opposant à toutes les prières, à toutes les supplications, les devoirs de sa charge, le nouveau prélat partait pour Odessa, escorté jusqu'au chemin de fer par une grande foule de nobles russes et arméniens qui avaient sollicité comme un honneur l'autorisation de l'accompagner. D'Odessa, M. Gabriel se rendra à sa nouvelle résidence, à Kichenew. Une fois ses premiers soins donnés aux affaires de son diocèse, il pense retourner en Crimée pour y fonder une maison d'éducation, un séminaire et une imprimerie arménienne.

Espérons que maintenant rien ne pourra s'opposer à la réalisation de ses projets, et que bientôt les Arméniens jouiront de tout le bien qu'il est appelé à leur faire.

P.-S. Je pense que vous savez aussi que M. Gabriel Aïvazovsky a été, de concert avec M. Ambroise Calfa, fondateur, et est encore aujourd'hui le directeur du journal arménien-français *la Colombe du Massis*; journal littéraire, scientifique et moral existant depuis trois ans. »

Voici aussi ce que nous lisons dans le journal des Débats.

« Le R. P. Gabriel Aïvazovsky, l'un des fondateurs, avec MM. Théodore Sarkis et Ambroise Calfa, du collège arménien de Paris, et directeur du journal arménien-français *la Colombe du Massis*, publié à Paris, vient d'être nommé archevêque du diocèse arménien grégorien de Nakhitchevan et de Bessarabie, en Russie, Mgr. Gabriel résidera à Kichenew; il se propose, dit-on, de fonder en Crimée un séminaire, une maison d'éducation et une imprimerie arménienne. »

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Յ

Հ Ա Յ Կ Ա Ջ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն .

	Էջ
Խնամակալք եւ բարերարք արեւելեան ազգային վարժարանին որ ի Փարիզ.....	1
Նիկոյ եպիսկոպոս, եւ նալաժանք նորա ընդդեմ Հայկազանց Լեւոստանի.....	3
Ճանապարհորդութիւն յԱնի զոր արար Պ. Հանիբով յամին 1848. (Հայ. եւ Գաղղ.).....	8
Հանգիստ յախտենից Տեառն Ներսէսի Վեհափառ Կարողիկոսի ազգիս Հայոց.....	25
Յառաջդիմութիւն ազգիս Հայոց.— Բաղաքակրթութիւն. Նիկոյ եպիսկոպոս, եւ նալաժանք նորա ընդդեմ Հայկազանց Լեւոստանի. (Շարայարութիւն.).....	29
Սահմանք տեսչութեան Հայաստանեայց եկեղեցոյ ի Ռուսիա.....	50
Ազգային երգարան Հայոց. (Հայ. եւ Գաղղ.).....	52
Նիկոյ եպիսկոպոս, եւ նալաժանք նորա ընդդեմ Հայկազանց Լեւոստանի. (Շարայարութիւն.).....	57
Սահմանք տեսչութեան Հայաստանեայց եկեղեցոյ ի Ռուսիա. (Շարայարութիւն.).....	73
Ճանապարհորդութիւն յԱնի զոր արար Պ. Հանիբով յամին 1848. (Հայ. եւ Գաղղ.) (Շարայարութիւն.).....	78
Համառօտ տեղեկութիւն Մուլտասիոյ Հայկազանց վրայ. (Հայ. եւ Գաղղ.).....	81
Աքտորեայ Հայկազնոյցեան վայրկեանք. (Հայ. եւ Գաղղ.).....	97
Քերրուած Առ քոյրն իմ սիրեցեալ Ա. Հ. Վարդուհի... ..	105
Պարտիզականեան Աւետիս աղա.....	108
Ճանապարհորդութիւն յԱնի զոր արար Պ. Հանիբով յամին 1848. (Հայ. եւ Գաղղ.) (Շարայարութիւն.).....	121
Խորհրդածութիւն զուղեւորութենէ Տեառն Գարբիէի վարդապետի Ալվազովսքի. — Նամակ Մոմճեան Մկրտիչ աղայի.....	126
Ազգասեր Հայկազունք Ռուսաստանի.....	145
Ճանապարհորդութիւն յԱնի զոր արար Պ. Հանիբով յամին 1848. (Հայ. եւ Գաղղ.) (Շարայարութիւն.).....	148
Քերրուած Առ Հայրն իմ.....	149
Սահմանք տեսչութեան Հայաստանեայց եկեղեցոյ ի Ռուսիա. (Շարայարութիւն.).....	169
Վարք գերանդակ Հայկազանց Լեւոստանի. (Հայ. եւ Գաղղ.).....	172
Հայկազեան վարժարան ի Փարիզ.....	174
Քերրուած Ո՞վ իցէ նման քեզ յաստուածս, Տեր.....	193
Նամակ Վանանայ Արշարունուոյ, Տեառն Հ. Միքայէլի Վ. Չամբեան.....	201
Տարեկան հարցաքննութիւն Հայկազեան վարժարանին. Սահմանք տեսչութեան Հայաստանեայց եկեղեցոյ ի Ռուսիա. (Շարայարութիւն.).....	202
Քերրուած Քո է տիւ.....	217
Ընթրեցասերք Խառիւղի. — Պ. Յովնանէս Թխլսիսեան.— Երամեան Կարապետ ամիրա Գարա-Քեանեա. (Հայ. եւ Գաղղ.).....	225
Կարեւոր ծանօթութիւն. — Գ. Վ. Խապարաճը.....	246
Գաղղիարեն բարձմանութիւն բոլոր Վանանայ Արշարունուոյ, Տեառն Միքայէլի Վ. Չամբեան.....	294
Պատմութիւն եւ պատճառք վերադարձի երկց Վ. Հայոց ընդ նովանեա լուսաւորչական սուրբ արժուոյ.....	241
	250

TABLE DES MATIÈRES

MUSÉE ARMÉNIEN.

	Pages.
Les administrateurs et les bienfaiteurs de l'école nationale arménienne de Paris.....	1
L'évêque Nicolas et les persécutions suscitées par lui contre les Arméniens de la Pologne.....	5
Incursion à Ani, par M. Khanikoff, en 1848. (Arm.-Franç.).....	8
Repos éternel de Monseigneur Nersès, patriarche suprême de la nation arménienne.....	25
Progrès de la civilisation arménienne.— Civilisation.....	29
L'évêque Nicolas et les persécutions suscitées par lui contre les Arméniens de la Pologne. (Suite.).....	50
Constitution de l'Église arménienne de Russie.....	52
Poésie arménienne nationale. (Arm.-Franç.).....	57
L'évêque Nicolas et les persécutions suscitées par lui contre les Arméniens de la Pologne. (Suite.).....	73
Constitution de l'Église arménienne de Russie. (Suite.).....	78
Incursion à Ani, par M. Khanikoff, en 1848. (Arm.-Franç.) (Suite.).....	81
Notice sur les Arméniens de la Moldavie. (Arm.-Franç.).....	97
Derniers moments d'un exilé Arménien. (Arm.-Franç.).....	105
Poésie. A ma sœur bien-aimée A. H. Vartouhi.....	108
M. Avédis Bardisban.....	121
Incursion à Ani, par M. Khanikoff, en 1848. (Arm.-Franç.) (Suite.).....	126
Réflexions sur le voyage du R. P. Gabriel Aivazovski. — Lettre de M. Meguerdich Momdjian.....	145
Les Patriotes Arméniens de Russie.....	148
Incursion à Ani, par M. Khanikoff, en 1848. (Arm.-Franç.) (Suite.).....	149
Poésie. A mon Père.....	169
Constitution de l'Église arménienne de Russie. (Suite.).....	172
Vie des Arméniens illustres en Pologne. (Arm.-Franç.).....	174
Collège national arménien à Paris.....	193
Poésie: <i>Qui est semblable à toi parmi les dieux, Jehovah!</i> Lettre de Vahan Archarouni, par le R. P. Michel Tchamtchian.....	201
Distribution des prix du Collège national arménien.....	202
Constitution de l'Église arménienne de Russie. (Suite.).....	217
Poésie. <i>Le jour c'est à toi!</i>	225
Les Bibliophiles de Khaskeoy — M. Jean Thuysusian. — M. Garabed Éram Kara-Kiahia.....	246
Renseignement important. — M. l'abbé Grégoire Kabaradji. Traduction française de la lettre intitulée Vahan Archarouni, par le R. P. Michel Tchamtchian.....	294
Histoire et causes du retour des trois Archimandrites Arméniens à leur Église nationale.....	241
	250

ձանապարհորդութիւն յԱնի զոր արար Պ. Հանիբով յամին 1848. (Հայ. եւ Քաղղ.) (Շարայարութիւն եւ վերջ.)	265
Մոլտաւիոյ Հայկազանց իրաւունքները (Հայ եւ Քաղղ.)	271

ՀԱՆԳԻՍՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄՍՐԳԻԿԱՆ.

Արքայազն իշխան եւ քաջ զօրապետ Մովսէս Զարաբեան Երկայնաբազուկ Արղութեանց. (Հայ. եւ Քաղղ.)	34
Կարոյոս Ռիբբէր	58
Հոեզուդոս	60
Վսեմափառ Կոստանդին մեծ դուքս	87
Օգոստինոս Թիեռի, պատմաբան	130
Ֆրանսուա Արակոյ	206
Ապրոյեան Աբրահամ աղա. (Հայ. եւ Քաղղ.)	229
Պերանժէ	252
Յովհաննէս Աղայ Այվազովսքի. (Հայ եւ Քաղղ.)	274

ՏԵՍՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ.

Եկեղեցի Մազդազնացոյն	59
Փայէ-Ռուայայ	62
Բժշկութիւն ի Տաճկաստան, յամին 1835	64
Ապարանք քաղաքին ի Փարիզ	108
Շարքի մայր եկեղեցին	178

ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՑ ԲԱՆՔ.

Գաստիարակութեան եւ կրթութեան ամեն մարդու եւ ամեն հասակի օգտակարութիւնն ու հարկաւորութիւնը. — Արգասիք գիտութեանց յեւրոպայ	15
Բանալի բնական զիտելեաց. (Շարայարութիւն.)	48
Պարտեզ	49
Քաղաքավարութիւն	51
Գէշ կրթուած տղայ	42
Բանալի բնական զիտելեաց (Շարայարութիւն.)	45
Մարդկային դատողութեանց վրայ	45
Բարի խրատներ	44
Եղբայրսիրութիւն	45
Սիրելեաց յարգը ճանչնալ	46
Մտուարադիտակ	65
Բանալի բնական զիտելեաց. (Շարայարութիւն.)	67
Զուր	68
Անհաստատութիւն մարդոյ	89
Շուշան	90
Զուր. (Շարայարութիւն.)	91
Զուր. (Շարայարութիւն.)	110
Աներկեանութիւն	112
Պանդուխտ	114
Խղճմտանքի տագնապ	115
Քաղաքավարութիւն. (Շարայարութիւն.)	115
Զազախոտ կամ Մեխակ	152
Զորեքտասաներորդ դարուն մէկ մուրացկանը	134
Քաղաքավարութիւն. (Շարայարութիւն.)	154
Նինջ եւ յարութիւն բնութեան	157
Տանտիկին	158
Գաստիարակութեան վրայ խորհրդածութիւնք	159
Թոխ աւտոյ կամ Ատուպ	159
Երկայնակեաց մարդու նկարագիր	140
Շան օգտակարութիւնն ու հաստարմութիւնը	140
Խորհրդածութիւնք	141
Օրենք ընդդէմ արբեցութեան	141
Գշիւ երկրի	141
Դիւղական անդորրութիւն	155

Incursion à Ani, en 1848, par M. Kanikoff. (Suite et fin.)...	265
Les droits des Arméniens en Moldavie. (Franç.-Arm.).....	271

GALERIE DES HOMMES ILLUSTRES.

Notice sur le général prince Movsès Zacharian Argoutinski Dolgorouky. (Arm.-Franç.).....	54
Charles Ritter.....	58
Régulus.....	60
S. A. I le grand duc Constantin.....	87
Augustin Thierry, historien.....	150
François Arago.....	206
M. Abraham Abro. (Arm.-Franç.).....	259
Béranger.....	222
M. Jean Aivazovsky. (Armén.-Franç.).....	274

TABLEAUX DE L'EUROPE.

Cathédrale de Chartres.....	178
L'église de la Madeleine.....	59
Palais-Royal.....	62
La médecine en Turquie, en 1855.....	64
Hôtel-de-Ville.....	108

CONNAISSANCES UTILES.

Éducation et instruction utiles et nécessaires à tout homme et en tout âge. — Les bienfaits des sciences en Europe.....	15
Clef des sciences naturelles. (Suite.).....	18
Le Jardin.....	19
La Civilité.....	31
L'enfant mal élevé.....	42
Clef des sciences naturelles. (Suite.).....	45
Sur les jugements humains.....	45
Quelques bons conseils.....	44
Fraternité.....	45
Appréciation de ceux que nous aimons.....	46
Stéréoscope.....	65
Clef des sciences naturelles. (Suite.).....	67
L'eau.....	68
L'inconstance de l'homme.....	89
Le Lis.....	90
L'eau. (Suite.).....	91
L'eau. (Suite.).....	110
La sécurité.....	112
L'exilé.....	114
Remords de conscience.....	115
La civilité. (Suite.).....	115
Le Girofle.....	152
Un mendiant du quatorzième siècle.....	154
La Civilité. (Suite.).....	154
Le sommeil et le réveil de la nature.....	157
La femme de ménage.....	158
Pensées sur l'éducation.....	159
Étoiles filantes.....	159
Description de l'homme à longue vie.....	140
L'utilité et la fidélité du chien.....	140
Pensées.....	141
Lois contre l'ivresse.....	141
Poids de la terre.....	141
Calme champêtre.....	155

	Էջ.
Ուրբաթ	154
Բանալի բնական զիտելեաց. (Շարայարութիւն.)	155
Զինուորի մը երազը	156
Հեռատեսութիւն եւ Կարճատեսութիւն	158
Քաղաքավարութիւն. (Շարայարութիւն.)	159
Ընդարձակ ջրի մէջ լողալու վտանգներն ու անոնցմէ ազատելու հնարքը	160
Դափնի, Բայասարդ, Դափնեվարդ	161
Ժամանակ եւ Ապագայ	162
Փոքորիկ	163
Քաղաքավարութիւն. (Շարայարութիւն.)	180
Քաքաւենի, Քաքաւոյ եւ Զոքոյաթ	181
Տեսիլ մարդկային կենաց	182
Բանալի բնական զիտելեաց. (Շարայարութիւն.)	185
Գուշակութիւն օդոյ	187
Տանիմարքացոց հին առակներ	189
Երկիր, երկիր	189
Յրկարակեցութիւն	190
Բանալի բնական զիտելեաց. (Շարայարութիւն.)	209
Զկնորսք կամ Աղքատութիւն	211
Ախրիզան	215
Աշուն	259
Խորհրդածութիւնք	240
Շուշան	90 200
Հրեշտակք քնոյ	256
Կենսագրութիւն Ապրոյեան տոհմին	258
Բարոյական	259
Մեծն Ներսէս	260
Վինկենտիոս Պալայեցի	260
Վարդ եւ Դեղագործ. (Առակ.)	261
Ծաղիկ եւ Ամպ. (Առակ.)	261
Կարապ	281

ՓԱՐՆՁԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻԻ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵՒԻՔ.

Կատարած աշխարհի	20
Երկարուղիք	22
Զուարճասէր մօր մը գլխուն եկածը	22
Հարիւր երեսունըմեկ տարեկան կին մը	25
Կատղած շան խածուածքին դէմ դեղ	23
Մայրենի սէր	25
Տպագրութեան ամենէն մեծ մամուլները	24
Մարդատեաց մարդու մը կտակ	24
Մեաքսեղինաց վրայէն բոքրօսի բիծերն հանելու հնարք	24
Զարդ մկանց	24
Փոխումն յատեաց Մ. Յովակիմ աղայի Աւլանեան	46
Քաջասրտութիւն	46
Աժան ձի	47
Աշխարհագիր ժողովրդեան Գաղղիոյ յամին 1856	47
Զարմանալի վարդ	48
Ֆրանսոսա Արալոյին ծանրաշափը	48
Հակիրք բարձր պահելու հնարք	48
Ազգային վիճակագրութիւն	48
Ուղեւորութիւնի Փարիզէ Ի Կ. Պօլիս	71
Տարի	72
Ուղեւորութիւն Ի Փարիզէ Ի Կ. Պօլիս. (Շարայարութիւն.)	95
Նամակ Ի Պարաիոյ	95
Դարձ Պ. Յ. Յովանեանի Ի հայրենիս	96
Խաւարումն արեգական	96
Աւստրիոյ մէջ կերուած ձիու մսին չափը	96

	Pages
Le vendredi	154
Clef des sciences naturelles (Suite.)	155
Le rêve d'un soldat	156
La myopie et le presbytisme	158
La civilité. (Suite.)	159
Les dangers de la natation en pleine eau et moyen d'y échapper	160
Laurier, laurier-cerise, laurier-rose	161
Le temps et l'avenir	162
L'orage	163
La civilité. (Suite.)	180
Cacaoyer et Chocolat	182
Le songe de la vie humaine	182
Clef des sciences naturelles. (Suite.)	185
Les pronostics du temps	187
Les anciennes fables du Danemark	189
La terre! la terre!	189
Longévitè	190
Clef des sciences naturelles. (Suite.)	209
Les pêcheurs ou la pauvreté	211
Le Muguet. (Nouvelle.)	215
L'Automne	259
Pensées	240
Le Lis	240
Anges du sommeil	240
Biographie de la famille Abro	255
Morale	256
Saint Nersès le Grand	260
Saint Vincent de Paul	260
La Rose et le Pharmacien. (Fable.)	261
La Fleur et le Nuage. (Poésie.)	271
Le Cygne	281

CHRONIQUE DE PARIS ET NOUVELLES DIVERSES.

Fin du monde	20
Les chemins de fer	22
Punition d'une mère	22
Une femme âgée de 151 ans	23
Remède contre la morsure des chiens	23
Affection maternelle	25
Les plus grandes presses typographiques	24
Le testament d'un misanthrope	24
Moyen d'enlever les taches sur les soieries	24
Destruction des rats	24
Mort de M. Ovaguim Aslanian	46
Trait de courage	46
Cheval à bon marché	47
Recensement du peuple français en 1856	47
Rose merveilleuse	48
Le thermomètre de François Arago	48
Moyen de conserver les œufs	48
Statistique nationale	48
Voyage de Paris à Constantinople	71
Année	72
Voyage de Paris à Constantinople. (Suite.)	95
Une lettre de Batavia	95
Retour de M. le docteur Ohanian dans sa patrie	96
Éclipse de soleil	96
Consommation de la viande de cheval en Autriche	96

	Էջ.		Pages
Ուղեւորութիւն ի Փարիզէ ի Կ. Պօլիս. (Շարայարութիւն.)	417	Voyage de Paris à Constantinople. (Suite.)	417
Փոխումն յատենաց վաղամեռիկ Ապրոյեան պայագատի.	442	Mort prématurée de M. Pierre Abro	442
Այցելութիւն Աստրիոյ կայսեր եւ կայսրուհոյ ի դամբան դատերն.	443	Visite de l'empereur et de l'impératrice d'Autriche au tombeau de leur fille.	443
Լոնտրայի երկու գլխաւոր վաճառանոցները.	443	Les deux principaux marchés de Londres	443
Վիճակագրութիւն.	443	Statistique.	443
Կերպարանքը լուսանկարել ուզող զինուոր մը.	444	Un soldat faisant faire son portrait.	444
Արեան պակասութիւնը լեցրնելու հնարք.	444	Transfusion du sang.	444
Չիու մը իր տիրոջը վրայ ունեցած սերը.	444	Attachement du cheval.	444
Խարդախութիւն շաքարի.	444	Falsification du sucre.	444
Մեղուի խածուածքին դէմ դեղ.	444	Remède contre les piqûres d'abeilles.	444
Ուղեւորութիւն ի Փարիզէ ի Կ. Պօլիս. (Շարայարութիւն.)	464	Voyage de Paris à Constantinople. (Suite.)	464
Տնական դեղագործութիւն.	467	Pharmacopée domestique.	467
Անյաջող գողութիւն.	468	Vol manqué.	468
Խղճմտանքաւոր գող մը.	468	Un voleur consciencieux.	468
Լուսաւորութիւն արեգական.	468	Intensité de la lumière du soleil.	468
Վիճակագրութիւն.	468	Statistique.	468
Լոնտրայի փողոցներուն լուսաւորութիւնը.	468	Éclairage des rues de Londres.	468
Նամակ ի Չպարայ.	491	Lettre de Tchappa.	491
Գեորգ Աղա Կիւմիւշճեան.	491	M. Georges Gumuchdjian.	491
Ճանճերը ջարդելու հնարք.	492	Moyen de détruire les mouches.	492
Ազանութեան նոր օրինակ.	492	Nouvel exemple d'avarice.	492
Նամակ Մարկոսեան Գրիգոր Էֆենտիի.	214	Lettre de M. Krikor Efendi Margossian.	214
Արդարասիրութիւն եւ երախտագիտութիւն.	215	Probité et reconnaissance.	215
Մընի լեբան ծակուիլը.	216	Percement du mont Cenis.	216
Նախապաշարումն.	216	Préjugés.	216
Մարկոսեան Գրիգոր Էֆենտիին նամակին պատասխանը.	262	Réponse à la lettre de M. Krikor Efendi. Margossian.	262
Կայսերական հրովարտակա. Գ. Գարբիէ Այվազովսքի վարդապետին Պեսարապիոյ, Նախիջևանի եւ Խրիմու առաջնորդ ընտրուիլը.	281 265	Ukase impérial : Nomination du R. P. Gabriel Aivazovsky aux trois diocèses de Bessarabie, de Nakhitchévan et de Crimée.	281 265

ՅՈՒՑԱԿ ՆԻՒԹՈՑ

ՀԱՏ

ԱՅԲՈՒԲԵՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ

Արգարովիչ ցեղը.	175	Աներկեանութիւն.	412
Արգարովիչ Չաքարիա.	176	Անի քաղաքն ստորագրողք.	8
Ազանութեան նոր օրինակ.	192	Անճամ կատակներ ու անվայել վարմունք.	180
Ազգային վիճակագրութիւն.	48	Անճաստատութիւն.	87
Ազգային երգարան Հայոց.	56	Անյաջող գողութիւն.	168
Աբարեկ Շահնշահ սպասալար.	87	Աշխարհագիր ժողովրդեան Գաղղիոյ ի 1856.	47
Աժան ձի.	47	Աշուն.	239
Ախրիզան.	215	Ապարանք քաղաքին ի Փարիզ.	108
Ակնածութեան պակասութիւնն ու անզգուշութիւն.	159	Ապիք ճանապարհորդ յԱնի.	81
Ակնոցին վնասակարութիւնը.	159	Ապուր.	12
Անմեռ Պեն Մուհամեռ էլ-Ղաֆիր.	249	Ապրոյեան Աբրահամ Աղա.	229
Ամենեկ գեղեցիկ ծաղկըները.	44	Ապրոյեան Պետրոսիկ.	142
Այվազովսքի Գերապատիւ Գարբիէ վարդապետին կայսերական հրովարտակով Պեսարապիոյ, Նախիջևանի եւ Խրիմու առաջնորդ ընտրուիլը.	281	Ապրոյեան տոնմին կենսագրութիւնը.	254 300
Այվազովսքի Յովնանէս Աղա.	274	Առաքել Փաշա.	238
		Առ քոյրն իմ սիրեցեալ Ա. Հ. Վարդուհի.	408
		Աստղ երեկոյին.	

Արագած լեռը.....	450	Խնամակալք եւ բարերարք Հայկազեան վարժարանին.....	4, 165	466
Արակոյ.....	206	Խոշովանք գիւղ.....		449
Արակոյի ծանրաշփք.....	48	Խորհրդածութիւն գուղեւորութենէ Տ. Գաբրիէլի վարդապետի Այվազովսքի.....		445
Արարքի արտասունքը.....	56	Խորհրդածութիւնք.....		444
Արքեպիսկոպոսիտանց յերուսալ.....	45	Մաղիկ եւ Ամպ.....		261
Արղարասիրութիւն եւ երախտագիտութիւն.....	215	Կալըրի տ'Օուլեան.....		63
Արեան պակասութիւնը լեցունելու հնարք.....	144	Կանաչ գորտեն օղբ գուշակել.....		188
Արղնցի Յովնանէս վարդապետ.....	76	Կատարած աշխարհի.....		20
Արղութեանց Յովսէփ կարուղիկոս.....	55	Կատողած շան խածուածքին ղեղ.....		25
Այցելութիւն Աստուրիոյ կայսեր եւ կայսրուհոյն ի դամբարան դստերն.....	145	Կարսալ.....		280
Աստուրիոյ մէջ կերուած ձիու միսը.....	96	Կարեւոր ծանօթութիւն.....		249
Բարոյակաւս.....	259	Կատեղի ղոմիսիկեանը.....		74
Բարի խրատներ.....	44	Կիւմիւշեան Գեորգ Աղա.....		191
Բժշկութիւն ի Տաճկաստան.....	64	Կշիւ երկրի.....		141
Գալանոս Կղեմէս լատին կրօնաւորը.....	77	Կոստանդին մեծ դուքս.....	87	277
Գաղղիոյ եւ Գերմանիոյ լատնալը.....	156	Կրակեն օղն իմանալ.....		188
Գիւղական անդորրութիւն.....	153	Հաճկատար Աստուածածին վանք.....		5
Գրիգոր Կեսարացի պատրիարք.....	5	Հայկազանց Լեւաստանի վարք.....		174
Գաստիարակութեան եւ կրթութեան ամեն մարդու եւ ամեն նասակի օգտակարութիւնն ու հարկը.....	15	Հայկազեան վարժարան.....		195
Գաստիարակութեան վրայ խորհրդածութիւն.....	159	Հայկազեան վարժարանին տարեկան հարցաքննութիւնը.....		217
Գափնի, Բալասարդ, Գափնեվարդ.....	161	Հայկազեան վարժարանին Կանոնք.....		199
Եկեղեցի Մազդազեանացոյն.....	39	Հայկազն աքսորելոյ վերջին վայրկեանը.....		403
Եղբայրսիրութիւն.....	45	Հայկազունք Կալացի.....		120
Եռսուֆեան Պետրոս Աղա.....	250	Հայկազունք Մոլտախոյ.....	97	251
Երամեան Կարապետ ամիրայ Գարա-Քեհանեա.....	96	Հայկազունք Ռուսաստանի.....		148
Երկարողիք.....	22	Հայկազունք Վեննայ.....		119
Երկայնակեաց մարդու նկարագիր.....	140	Հայաստանեայց Եկեղեցոյն պաշտպանութիւն. Տ. Վահան Արշարունուոյն բուրքը.....	202	241
Երկարակեցութիւն.....	190	Հայաստանեայց Եկեղեցոյն ուղղափառութեանը վրայ Գրիգոր ԺՎ պապին տուած վկայութիւնը.....		205
Երկիր երկիր.....	187	Հայաստանեայց Եկեղեցոյ ընդհանուր արտօնութեանցն եւ իրաւանցը վրայ.....		55
Եփ կամ եռացումն.....	185	Հայաստանի ցրտութիւնը.....		149
Զարմանալի վարդ.....	48	Հայկեան միաբանութիւն ի ձաւա.....		95
Զուարճասէր մօր մը գլխուն եկածը.....	22	Հայոց եպիսկոպոսական առեաններուն եւ հոգեւորական տեսչութեանցը վրայ.....		225
Զինուորի մը երազը.....	156	Հայոց վանորէիցը վրայ.....		227
Էջմիածնայ սիննողոսին վրայ.....	78	Հայք Լեւաստանի, եւ ծագումն նոցա.....		4
Ընթերցասէրք Խազիւղի.....	246	Հայք Պարսիոյ.....		95
Թեքսիտ.....	15	Հանգիստ յափտենից Տեառն Ներսէսի Ե. Վեհափառ Կարուղիկոսի ամենայն Հայոց.....		25
Թեոկրիտա.....	212	Հանկրովի ձանազարնորդութիւն յԱնի. 8, 81, 126, 149, 165.....		245
Թիւռի պատմարան.....	150	Հաստատուն, Հոսանուտ ու Կազային մարմինք.....		45
Թիւսիսիզեան Պ. Յովնանէս.....	246	Հարիւր երեսունըմեկ տարեկան կին մը.....		25
Թոխք աստղ կամ Ասուպ.....	159	Հաւիլքը բարձր պահելու հնարք.....		48
Թուրքոց շարժումքէն օղբ գուշակել.....	187	Հեռատեսութիւն եւ Կարճատեսութիւն.....		158
Ժամանակ եւ Ապագայ.....	162	Հնդկաստան սառ շինելուն կերպը.....		156
Իգմիրեանց Պ. Յովսէփ.....	148	Հոլմա.....		45
Իլվովի հայ օրագիրը 1659ին.....	75	Հոեղուղոս.....		60
Ի ծնունդ Հօրն, քերթուած.....	170	Հոռոմ ինչո՞ւ մեր Եկեղեցին կրքամբաս.....		205
Լամարքին.....	279	Հոռոմեակաշտութիւնն ինչպէս մեր մէջ մտեր է.....		7
Լողալու վտանգներն ու ազատելու հնարք.....	160	Հրեշտակք Քնոյ.....		256
Լոնտրայի երկու գլխաւոր վաճառանոցները.....	145	Հրեշտամացոյց.....		64
Լոնտրայի փողոցաց լուսաւորութիւն.....	168	Չազախոտ կամ մեխակ.....		152
Լուսանկարիլ ուզող զինուոր մը.....	144	Չիւս մը իր տիրոջը վրայ ունեցած սէրը.....		144
Լուսաւորութիւն արեգական.....	168	Չկնքնն օղբ գուշակել.....		188
Խաչակիրք.....	31	Չկնքնք կամ Աղքատութիւն.....		211
Խաչատուր վարդապետ կեսարացի.....	6	Ղանրամանեան Պ. Սարգիս.....		148
Խապարանեան Գրիգոր Վերապատուելին.....	149	Ճանապարհորդութիւն յԱնի.....	8, 81, 126, 149, 165	245
Խաղախութիւն շարարի.....	144			
Խաւարումն արեգական.....	96			
Խեցեմորքներէն օղբ ճանչնալ.....	188			
Խղճմտանքաւոր գոլ.....	168			

ձանձերը շարդեյու հնարք..... 492
 Ճիգվիրներուն նիկոյի հետ միաբանիլը ազգիս դեմ..... 6
 Մայրենի սեր..... 25
 Մարդատեսաց մարդու մը կտակ..... 24
 Մարդկային դիտողութեանց վրայ..... 45
 Մարկոսեան Գրիգոր էֆենտիին նամակը..... 214
 Մարկոսեան Գրիգոր էֆենտիին նամակին պատասխան..... 262
 Մաքրութեան ու շարժմունքի պակասութիւններ..... 42
 Մեղուի խածուածքին դեղ..... 148
 Մետաղաց ու անոնց նման Շիբոց ընդարձակիլը..... 18
 Մետաքսեղինաց վրայէն բորբոսի բիծերն հանելու հնարք..... 24
 Մետաղաց ձայնէն օրը ձանջնալ..... 185
 Միջատներէն օղը գուշակել..... 187
 Միւնիք..... 94
 Միքէլ-Անճելոյ..... 184
 Մշտածարաւ մարդ..... 25
 Մոլտաւիոյ Հայկազանց իրաւունքները..... 251
 Մոմնեան Վկրաիչ աղա..... 146
 Մովսէս Զաքարեան երկայնարագուկ Արդութեանց..... 54
 Մովսէս կարուզիկոս..... 4
 Մուրաւեօֆ ձանապարհորդ յԱնի..... 82
 Յովակիմ Աղա Աւանեան..... 46
 Յովնանեան Պ. Յ..... 96
 Յառաջադիմութիւն ազգիս Հայոց..... 29
 Յուստինիանոսի օրէնքները..... 52
 Կախապաշարումն..... 216
 Կերսէս Մեծն..... 260
 Կիկոյ եպիսկոպոս, եւ հալածանք նորա ընդդէմ Հայկազանց Լեհաստանի..... 5, 49
 Կահապետեան Գրիգոր Աղա..... 95
 Կամակ ի Զպարայ (ձափարա)..... 191
 Կայման հայերենագետ..... 94
 Կինջ եւ յարութիւն բնութեան..... 157
 Կուպար պէյ..... 258
 Կանն օգտակարութիւնն ու հաւատարմութիւնը..... 140
 Կէքսբիլը..... 184
 Կոզիացմամբ ջուր ստեղծել..... 156
 Կոզիացումն..... 67
 Կուշան..... 90
 Ո՞վ իցէ նման քեզ յԱստուածս, Տէր..... 20
 Որատ Վերնէ..... 279
 Ուիլյամսոն..... 11
 Ուղեւորութիւն ի Փարիզէ ի Կ. Պօլիս..... 74
 —Նամակ Ա, 95. Բ, 417. Գ..... 164
 Ուրբար օրուան նախապաշարումը..... 151
 Ուրիշի աննանգստութիւն պատճառող բաներու գգուշութիւն..... 154
 Չամչեան Միքայէլ վարդապետ..... 202
 Չորեքտասաներորդ դարու մեկ մուրացկանը..... 154
 Չորոյար..... 181
 Չորքուանիներէն օղը գուշակել..... 187
 Պանդուխտ..... 114
 Պատմութիւն եւ պատճառք վերադարձի երկից վարդապետաց Հայոց ընդ հովանեաւ լուսաւորչական արօժոյ..... 250
 Պարտեզ..... 91
 Պարսիկապանեան Աւետիս Աղա..... 121
 Պարոնջ հայկազն քաննան..... 174
 Պաւարիա հսկայածն արձանը..... 94
 Պերանձէ..... 252
 Ջարդ մկանց..... 24

Ջուր..... 68, 94 110
 Ռարիզպոնա քաղաքը..... 117
 Ռիբբեր Կարոլոս..... 58
 Ռիշըլիէօ..... 62
 Սանմանք տեսչութեան Հայաստանեայց եկեղեցւոյն ի Ռուսիա..... 52, 78, 112 325
 Սանահնի վանքը..... 58
 Սեղանի վրայ եղած անպատշաճ կերպեր..... 114
 Սընի լեռան ծակուիլը..... 216
 Սիրելեաց յարգը ձանջնալ..... 46
 Սուշովայի Հայք..... 5
 Ստուարադիտակ..... 65
 Վայնալս տաճարը..... 117
 Վանանայ Արշարունայ բուղբ..... 202
 — գաղղիարէն բարգմանութիւն..... 242
 Վարդն եւ դեղագործ..... 261
 Վարդան Յունանեան..... 78
 Վիճակագրութիւն..... 145
 Վիճակաւոր առաջնորդը եկեղեցւոյն Հայոց..... 172
 Վինկենտիոս Պաւլայցի..... 60
 Վիրգիլիոս..... 187
 Տանխմարքացոց հին առածներ..... 188
 Տանտիկին..... 158
 Տարի..... 72
 Տեսիլ մարդկային կենաց..... 183
 Տղայոց կրթութիւնը ջուշացընել..... 215
 Տնական դեղագործութիւն..... 167
 Տպագրութեան ամենէն մեծ մասունքները..... 24
 Տունկերէն օղը ձանջնալ..... 188
 Փալէ-Ռուպալ..... 62
 Փարիզու վիճակագրութիւն..... 168
 Փիլիպպոս կարուզիկոս..... 51
 Փիրոմալի դոմինիկեանը..... 75
 Փորթրիկ..... 165
 Քաղաքավարութիւն..... 41
 Քաղաքակրթութիւն..... 29
 Քաջարտութիւն..... 47
 Քաքաննի, Քաքաոյ եւ Չորոյար..... 181
 Քերբուած..... 169
 Քերփորրը..... 8
 Քո է տիւ, քո է գիշեր..... 246
 Օդոյ գուշակութիւնը..... 187
 Օփիկենայմ բժիշկը..... 64

Propriétaire-gérant : A. JACHAT

Ի ՓԱՐԻՋ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐԱՄԵՆԱՆ.

Typographie Arménienne ERNEST MEYER, 3, rue de l'abbaye, à Paris.

Մարգարեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս. (3 օրինակք):
Մարգարեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Մարգարեան Յովաննէս Աղա, լիսակիրտար:
Մարգարեանց Նիզազ, Վարդիս:
Մարկոսեան Գրիգոր Էֆէնտի, ի Կ. Պօլիս:
Մարտիրոսեան, ի ձաւա:
Մեղանեան Գեորգ Աղա, ի Նիկոմիդիա:
Մեսրոպեան Վարժարան, ի Զմիւռնիա:
Մէլիք Աղա, ի Պուրթի:
Մինդրատեան Թաղեան Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Միսաքեան Աւետիս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Միսաքեան Կարապետի Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Միսաքեան Նիկողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Միսաքեան Ճիվան Աղա Էֆէնտեանցի, ի Կ. Պօլիս:
Միսաքեան Վարդերես Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Միսաքեան Եղարք, ի Փարիզ:
Միսաքեան Պ. Վ. Ստեփան, ի Կ. Պօլիս:
Միրմանեանց Զարար, ի Տփլիս:
Միւնէնտիսեան Մարտիրոս Աղա, ի Պօլիս:
Միւնէնտիսեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Մկրեան Մարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Մկրտիչեան Խաչիկ Աղա, ի Պաղատա:
Մոմեան Մերկեան Աղա, ի Բէֆէ:
Մոմեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Մոմեան Յարութիւն Աղա ի Կ. Պօլիս:
Մոմեան Պ. Առաքել, ի Փարիզ:
Մուրատեան Պ. Արթուր, ի Նիկոմիդիա:
Մուրատեան Մանտեի Մաղաք Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Մուրատեան Յակոբ Աղա, Հիւպատոս Էրուսիոյ եւ Ամերիկայի, ի Յուպի:
Մուրատեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Մուրատեան Պ. Յարութիւն, ի Կ. Պօլիս:
Մուրատեան Պ. Մկրտիչ, ի Փարիզ:
Մուրատեան Պ. Մարտիրոս, ի Փարիզ:
Մսերեան Պ. Գարրիել, յեաշ:
Մսերեան Մեր վարժապետ, ի Մոսքուա:
Մսերեան Պ. Վարդան, ի Փարիզ:
Մսերեան Պ. Բարսեղ, ի Փարիզ:
Յակոբեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Յովակիմեան Պ. Գրիգոր, ի ձաւա:
Յովակիմեան Յովաննէս Աղա, ի Մաներսեր:
Յովանապետեանց Յովակի Աղա, ի Կարին:
Յովան, ի ձաւա:
Յովանեան Պ. Յովաննէս, ի Կ. Պօլիս:
Յովաննէսեան Գրիգոր Աղա, յԱղեքսանդրիա:
Նազարեանց Առաքել Ավանեան, ի Շուշի:
Նազարեանց Ա. Նազարեթ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Նանապետեան Պ. Գրիգոր, ի ձաւա:
Նանապետեան Զ. Եղիա փոխանորդ Պատրիարքի, ի Կ. Պօլիս:
Նատիրեան բժիշկ Արիստակէս Աղա, ի Տփլիս:
Ներսիսեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Նեկրուզեան Յարերիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Նորատունկեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Նորատունկեան Սիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Նուրեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Նուպար Պէյ, յԱղեքսանդրիա:
Շահմուրատեանց Մարտիրոս Եսայեան, ի Շուշի:
Շահնազեան Զեմոր Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Շահնազեան Պ. Կարապետ, ի Փարիզ:
Շաշեան Բերբաք Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Շապանեան Յ. Մասթուս, ի Կ. Պօլիս:
Շիրինեան Մանտեի Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Շիրինեանց Յովաննէս Մանտեի Յարութիւնեան, ի Շուշի:
Շնորհաւորեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա:
Որդանանեան Պ. Մանուկ, ի ձաւա:
Ռենեան Մաղաք Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Ռայիչիւնի, ի Փարիզ:
Չամուսնեանց Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Չայեան Եղիազար Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Չեռնիկեան Գեորգ Աղա, ի Մելիտոպօլիս:
Չեմկերճեան Վարդերես Աղա, ի Բէֆէ:
Չրագեան Արքիմ. Պէյ, յԱղեքսանդրիա:
Չրագեան Յակոբիկ Արքիմ. Պէյ, ի Փարիզ:
Չրագեան Յովակիիկ Արքիմ. Պէյ, ի Փարիզ:
Չօպանեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պալատանեան Աստուածատուր Աղա, յեաշ:
Պալապարեան Լուկաս Աղա, ի Զմիւռնիա:
Պալեան Անտոն Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պալեան Կարապետ Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս. (4 օրինակք):
Պալեան Մակարիոս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պալեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պալեան Մարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պալլզճեան Մանուկ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պալիկոյ Տրպէն, ի Կ. Պօլիս:
Պալանտրեան Նասիպ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պապայեան Սիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պապասիսեան Գեորգ Աղա, ի Բէֆէ:

Պապունիկեան Խաչիկ Աղա, յեաշ:
Պապունց Մարգիս Մկրտիչեան, ի Նուխի:
Պասմանեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պարտիզպանեան Աւետիս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պարտիզպանեան Պ. Թազար, ի Փարիզ:
Պարտիզպանեան Պ. Կարապետ, ի Փարիզ:
Պետրոսեան Յովաննէս Աղա ի Փարիզ:
Պետրոսեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս. (3 օրինակք):
Պէլագեան Սերովբէ Աղա, ի Նիկոմիդիա:
Պըրզիկեան Յակոբ Աղա, յեաշ:
Պըրզիկեան Յարութիւն Աղա, ի Պորուշան:
Պէլլերեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պէլլիկեան Մարտիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պուրդուրեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Պոչնախեան Մարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Չունց Պ. Աստուածատուր, ի Կ. Պօլիս:
Չրատունեան Պ. Յարութիւն, ի Փարիզ:
Ռաֆայէլեան Պ. Եղուարդ, ի Լոնտոն:
Ռուբեն Աղա Ժամազորճ, ի Կ. Պօլիս:
Սախայեան Ալեքսան Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Սամանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Սարաֆեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Սարգիս Կեր. Եպիսկոպոս, Առաջնորդ Փիլիպպոպօլսոյ:
Սարիմեան Մագառու Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս:
Սաւալանեան Յովաննէս Աղա, ի Փարիզ:
Սաւալանեան Զ. Թ. Տիգրան Աղա, ի Զմիւռնիա:
Սեփենեան Գեորգ Աղա, ի Սիմֆերոպոլ:
Սեփենեան Կարապետ Աղա, ի Սարատուպազար:
Սրվանեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Սինանեան Անտոն Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Սիրունեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Սուլուխանեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Ստեփանեանց Միքայիլ Յարութիւնեան, ի Տփլիս:
Ստիմարանեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Սրմազաշեան Լուսիկ Աղա, յեաշ:
Վանանեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Վարդազարեան Յակոբ, յԱղուլիս:
Վարդանեան Յովակի Պէյ, ի Կ. Պօլիս:
Վարդանեան Յովակի Աղա ի Կ. Պօլիս:
Վիլենեան Սերովբէ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Տակեսեան Պ. Յովաննէս, ի Փարիզ:
Տակեսեան Պ. Սիմոն, ի Փարիզ:
Տավուրեան Վ. Տիգրան, ի Կ. Պօլիս:
Տատեան Մկրտիչ Էֆէնտի, ի Փարիզ. (2 օրինակք):
Տատեան Յովաննէս Պէյ, ի Կ. Պօլիս. (4 օրինակք):
Տատեան-Ներսուց Յարութիւն Էֆէնտի, ի Կ. Պօլիս:
Տատեան-Ներսուց Նարդուհի Տիկին, ի Կ. Պօլիս. (2 օրինակք):
Տատեան Պօղոս Պէյ, ի Կ. Պօլիս. (4 օրինակք):
Տատու Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Տեմիրճիպաշեան Ենովք Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Տեմիրճիպաշեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Տեռեան եղարք, ի Զմիւռնիա:
Տեր Գասպարեան Լազարոս Աղա, յԱղեքսանդրիա:
Տեր Գեորգ քանանայ, ի Կ. Պօլիս:
Տեր Գրիգոր քանանայ Պէլլիքաշու:
Տեր Լուկասեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Տեր Մարտիչեանց Մարտիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Տեր Մկրտիչեանց Մանտեի Գալուստ, յԱղուլիս:
Տեր Մկրտիչեանց Մարտիրոս, յԱղուլիս:
Տիգրեան Մինդրան Պէյ, ի Կ. Պօլիս:
Բեկեան Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Փալագեան Միքիման Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Փալագեան Պօղոսիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Փալագեան Պ. Անպոն, ի Փարիզ:
Փեշարմաշեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Փեշարմաշեան Սանակ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Քարամազեան Ռոզա Տիկին, ի Փարիզ:
Քաֆաֆեան Մանուկ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Քաֆաֆեան Պ. Նասիպ, ի Փարիզ:
Քաֆաֆեան Պ. Մինդրան, ի Փարիզ:
Քեմտանեան Գալուստ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Քեմտանեան Պ. Արիստակէս, ի Փարիզ:
Քեմտանեան Պ. Գանիկ, ի Փարիզ:
Քեմտանեան Պ. Ռուբեն, ի Փարիզ:
Քեօզեքեան Խաչատուր Աղա, ի Փարիզ:
Քիւրքեան Յովաննէս Աղա, ի Զմիւռնիա:
Քիւրքեան Ռուբեն Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Քիւրքճիսանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Քիւրքճիսանեան Մուրատիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Քիւրքճիսանեան Պ. Թաշատուր, ի Կ. Պօլիս:
Քիւրքճի Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Օտապաշեան Մանտեի Գեորգ Աղա, ի Սերաստիա:
Օտապաշեան Յովաննէս Աղա, ի Վեննա:
Օտապաշեան Պ. Սերովբէ, ի Փարիզ:
Օտեան Պ. Թաչիկ, ի Կ. Պօլիս:
Յրեկեան Արքանամ Աղա, ի Կ. Պօլիս:
Յրեկեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս:

